

Ён быў адзначаны Дзяржаўнай прэміяй СССР у 1951 годзе

«Трывожнае шчасце» У гэтым цыкле шмат аўтабіягра-

СЭРЦА НА ДАЛОНІ

Раман

1

Доктар Яраш стаяў на даху веранды і свістаў, залажыўшы пальцы ў рот. Свістаў так, што здавалася, з дубоў пасыплецца лісце. У блакітнай бездані неба ўзнімалася чарада чаграшоў. Галубы кружылі над дачай. У «мікалаеўскіх чырвоных» гарэлі крылы. Раптам чараду быццам знесла ветрам: міг — і яна апынулася далёка над борам. І доктар ледзь не паляцеў следам за ёю. Ступіў на самы край даху. Пад яго цяжкім целам натужліва рыпнулі слупы веранды, забрынчалі шыбы. Ён хваляваўся, як хлапчук. Сонца, што ўзнялося над борам, біла праменьнямі ў твар, сляпіла. Яраш засланняўся ад яго не далоняй, а неяк падзіцячы, локцем. З другога канца веранды стаяў яго сын Віктар, ростам траха не з бацьку, але худы, танклявы, даўганогі. Ён сачыў за галубамі ў палявы бінокль.

Ля калодзежа сядзелі на лаўцы жанчыны. Іх цікавілі не галубы, а галубятнікі.

— Смешна. Як дзіця. Цэлы дзень можа ганяць галубоў,— быццам з дакорам, але ў той жа час з замілаваннем да мужа сказала Галіна Адамаўна.

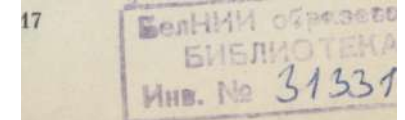
— А я люблю людзей, якія могуць вось так захапляцца,— адказала Валянціна Андрэеўна, не зводзячы вачэй з Яраша.

— О, я прыраўную, Валя!

Сказала жартам і сама ж адчула, як трывожна ёкнула сэрца. Зачырванелася.

Валянціна Андрэеўна ўбачыла гэтую чырвань на яе шчоках і адварнулася ад веранды: яна добра ведала сваю сяброўку, яе хваравітую падазронасць.

— Было б да каго, Галя. Я ўжо старая баба. Бачыш, расплылася як. Гэта мне трэба раўнаваць. Мой Кірыла штодзень ставіць цябе ў прыклад. Глядзі, кажа, як Галіна умее сачыць за сабою, стройная, як у дваццаць год.

— Тоўстыя заўжды зайздросцяць тонкім,— засмяялася Галіна Адамаўна, задаволеная, што яе хваляць.

З другой палавіны дома выйшла дачка Шыковічаў Іра, апранутая па-святочнаму — у яркую раскляшоную спадніцу, у белую кофточку, белыя басаножкі. Гэтае лёгкае адзенне пасавала і да яе стройнай постаці, і да вясёлай летняй раніцы.

Іра паправіла акуляры і таксама пачала ўглядацца ў неба. Галубінай чарады яна не ўбачыла сваімі блізарукімі вачамі і, зняважліва зморшчыўшы нос, сказала:

— Яны даўно ўжо ў горадзе, вашы галубы.

— Не каркай! — кінуў з даху Віктар.

Гэта быў першы гон прывезеных з горада на дачу галубоў, і бацька з сынам моцна перажывалі — ці вернуцца яны?

Але як ні быў заняты Антон Кузьміч галубамі, ён не пакінуў без увагі сынавы словы.

— Э-э, браце мой! Ты як размаўляеш з дзяўчынай? Яна ж на пяць год старэйшая за цябе. А ты ёй — «не каркай!». Жах!

Валянціна Андрэеўна заступілася за хлопца:

— Не вялікая пані. Як яна, так і да яе. Мы тут усе на «ты». Адна сям'я.

Дзяўчына з іранічнай усмешкай зірнула на маці і пайшла па сцезцы да раўчака, што працякаў метраў за сорок ад дачы. Здалёк паклікала:

— Наташка! Хадзем на луг!

Дванаццацігадовая дачка Ярашаў сядзела на падаконніку, звесіўшы ногі на двор, і чытала, абыякавая да галубоў, да якіх учора яшчэ выяўляла інтарэс і, магчыма, зацікавіцца заўтра. Але сёння ёй было не да галубоў. Усю раніцу чытала яна «Прыгоды Гекльберы Фіна» і ўвесь час рагатала, стукаючы ад захаплення пяткамі па сцяне. Запрашэння Ірынага яна не пачула.

Галіна Адамаўна сказала:

— Наташа, цябе клічуць.

Дзяўчынка не адгукнулася.

— Наташка!

— Га!

— Схадзіце з Ірай на луг і нарвіце шчаўя.

— О божа! — цяжка ўздыхнула малая. — Што за жыццё на гэтай дачы! Старонкі не дадуць прачытаць чалавеку.

Жанчыны засмяяліся.

— Наталка! — гукнуў Яраш, — Не бурчы, свякруха. Каціся абаранкам на луг. Цябе галубы баяцца.

— Жыцця няма ад вашых галубоў. — Наташа перакінула ногі цераз падаконнік і знікла ў пакоі.

Віктар паведаміў між тым:

— Ляцяць!

— Дзе?! Дзе? — затупаў па даху Яраш, ажно задрыжаў увесь дом, выхапіў у сына бінокль, радасна загудзеў: — Ага, ляцяць! Вяртаюцца. А што я вам казаў? Малаверы! — папракаў ён немаведама каго, бо ніхто нічога не казаў, калі не лічыць кароткай Ірынай заўвагі.

Чарада галубоў пранеслася над соснамі, нізка абляцела вакол дома, памкнулася на вышкі, дзе была галубятня, і, спуджаная Ярашавым свістам, зноў узвілася ўгару.

Галіна Адамаўна, па-дзявочы стройная, млява пацягнулася, закінуўшы голыя рукі за галаву.

— А хораша тут. Я даўно так не адпачывала.

— Хораша, калі гасцей няма. Кожны дзень госці. Абрэда. Кірыла бясконца каго-небудзь запрашае. Яму сумна без гасцей. А мне гатуй ды талеркі мый цэлы дзень. Антон! — гукнула Валянціна Андрэеўна Яраша. — Рыбу лавіць пойдзем?

У Галіны зноў загарэліся шчокі. Яна баялася гэтых паходаў мужа і суседкі з вудамі да ракі, дзе густыя лугавыя зараснікі, хоць яны яшчэ ніколі не заставаліся там адзін на адзін, з імі заўсёды ішлі або Віця, або Наташа, або Іра, ці часцей усе трое. Сама яна знарок не хадзіла, каб не падумалі, што не давярае ці пільнуе. Не, ёй вельмі і шчыра хацелася быць такой, як муж, — ён ва ўсім верыць ёй, як Шыковіч, абыякавы да таго, куды і з кім ідзе яго жонка, як Валянціна. Хочацца... Але яна не можа. Яна пакутуе. І, магчыма, не столькі ад самой рэўнасці, колькі ад сораму за яе і за сябе, што яна вось такая — не як другія. Але, каб ён быў не такі, як Антон. Можа, тысячны раз яна залюбавалася яго асілкавай постаццю, што ўся імкнецца ў неба за галубамі, яго джымі голымі рукамі, шырокім і мужным тварам, валасамі каштанавага колеру... Яна не ведае больш прыгожых валасоў. Дурні тыя, хто кажа, што доктар Яраш трохі рудаваты. Каб яны прыгледзеліся бліжэй, каб маглі пагладзіць гэтыя мяккія валасы, пачуць, як яны пахнуць, прытуліць гэтую разумную галаву да грудзей... Вось так... Яна мысленна абняла мужа. І тут жа адчула пякучы боль ад думкі, што калі-небудзь другая, чужая жанчына абніма-

ла яго. Закружылася галава. Як праз сон да яе даляталі словы суседкі:

— Раніцай пытаю: «Прызнайся, Кірыла, каго на сёння запрасіў?» — «Нікога», — кажа. А па вачах бачу, што маніць. Уцяку на луг на цэлы дзень. Няхай сам частуе... Што з табой, Галя? Ты нездарова?

— Не. Нічога. — Галіна Адамаўна бадзёра падхапілася і засмяялася, але смех гэты гучаў дзіўна.

Яраш адарваўся ад галубоў, глянуў уніз на жонку. — Галка! Што здарылася?

— Нічога. Вунь хто падбіраецца да вашых галубоў, — яна паказала ў неба над лугам.

Там, у вышыні, павольна кружыў коршак.

— Віця! Пакараць агрэсара. Збіць, як Паўэрса.

Бацька і сын з аднолькавым спрытам саскочылі ўніз. Віктар на міг заглянуў у пакой і выбег адтуль са стрэльбай. Хлопцу толькі нядаўна дазволілі карыстацца ёй, і ён рады быў кожнаму выпадку, каб паказаць свой паляўнічы талент. Пэраламаўшы доўгае цела, траха не датыкаючыся носам да зямлі, ён смешна сігаў да раўчака, збіраючыся па зарасніку дабрацца непрыкметна да таго месца, над якім кружыў коршак.

Галіна Адамаўна крыкнула:

— Віця, асцярожна! Там недзе Іра...

Яраш глядзеў услед сыну і бязгучна смяяўся. Смяялася яго цела, перапоўненае здароўем і бадзёрасцю.

Галубы ўпалі ўніз. Ці то яны адчулі небяспеку, ці, можа, убачылі, што гаспадары нарэшце пакінулі свой пост і нішто не перашкаджае заляцець у галубятню. Але яны не заляцелі адразу на гарышча, а ўсёй чарадой, шумна захлопаўшы крыламі, уселіся на парэнчы балкона, што быў зроблены над верандай з другога боку гэтага доўгага дома.

З акна паддашка высунулася лабастая галава з лысінамі-затокамі, што глыбока ўрэзаліся ў доўгія, крыху кучаравыя і моцна ўскудлачаныя белыя валасы.

— Што ў вас за гармідар такі? — хмура спытаў Шыковіч, бліснуўшы залатым зубам. — Не даяце чалавеку папрацаваць спакойна.

— Ты, Кірыла, як Наташка, — засмяялася Валянціна Андрэеўна. — Усю раніцу я хадзіла на пальчыках. Не можам жа мы хадзіць так цэлы дзень.

— Сёння нядзеля, Кірыла Васільевіч. Трэба адпачываць, — сказала Галіна Адамаўна.

Яраш хітра сажмурыўся:

— Нешта ў цябе вочы заспаныя. Няўжо ад працы?

Галава Шыковіча схавалася. Яраш і жанчыны засмяяліся. Але праз момант Шыковіч з'явіўся на балконе ў зялёна-карычневай паласатай піжаме. Пужнуў галубоў:

— Кыш, чэрці! Ужо напэцкалі, — і да Яраша: — Я табе дам — «вочы заспаныя». Эскулап ты беспардонны! Гэта ж не твая работа! Выразаў сляпую кішку, і больш ніякага клопату, ідзі ганяй галубоў.

— Няшчаснае чалавецтва! Як яно збыднее, калі не пачытае твайго артыкула. Ці, можа, свет перавернецца дагары нагамі?

— Цяпер яны доўга будуць шпіляць адзін аднаго. Хадзем купацца, Галя.

— Наташка, купацца хочаш?

Дзяўчынка выглянула з акна, крыкнула:

— Чаго хачу — таго хачу! Тут жаданні нашы, мамачка, заўсёды супадаюць. — Яна выскачыла праз тое ж адчыненае акно з ручніком і кнігай у руках.

У кустах бухнуў стрэл.

Коршак спакойна праплыў над сядзібай. Усе правялі яго вачамі. Яраш пашкадаваў:

— Прамазаў Віктар.

— Насыпце яму солі на хвост, — хмыкнуў Шыковіч з вышыні.

— Я цябе, малавера пузатага, зараз скіну з тваёй галубятні!

Адыходзячы, жанчыны пачулі, як пад цяжкімі крокамі Яраша застагналі новыя ўсходцы, што вялі на гарышча, дзе Шыковіч абсталяваў сабе кабінет. Потым, азірнуўшыся, яны ўбачылі, што кароткі Шыковіч дрыгае ў паветры нагамі, падняты дужым Ярашам.

— Пусці, чорт! Косці паломіш. Во лапы! Клешчы! Табе не хірургам трэба быць, а кавалём. Першы раз у жыцці бачу такога ўрача... Адчапіся!

Задыхаўшыся, Шыковіч выслізнуў з Ярашавых рук і адкаціўся на другі бок балкона.

— Валя прасіла штодзень размінаць цябе. Глядзі, у Цябе адразу знік заспаны выгляд.

— Валя выдумае! А сама лянуетца зарадку рабіць. Я хоць штораніцы паўгадзіны... нагамі дрыгаю...

— Вось іменна, дрыгаеш. Мала карысці ад тваёй зарадкі.

Яраш наблізіўся і стаў поплич, ён быў вышэйшы на

цэлую галаву. У горадзе, калі яны гулялі разам, на іх з усмешкамі азіраліся, а сябры жартавалі з іх і расказвалі анекдоты. Але гэта не шкодзіла іх дружбе.

Хвіліну яны моўчкі глядзелі на луг, дзе паміж кустоў мільгалі стракатыя халаты іх жонак і Наташы. Жанчыны ішлі да дубоў, за якімі іскрылася тысячама сонцаў даўгаватае люстра вады. Гэта старыца ракі. Самой ракі не відаць, у незапомныя часы яна адступіла ад лесу на добры кіламетр. Відзён толькі чырвоны слуп ліхтара на беразе.

Луг не роўны і не гладкі, ён перарэзаны старыцамі-раўчакамі, канавамі, берагі якіх зараслі лазняком, на ўзгорках стаяць дубы, у зарэчнай далечы сінее лес, злева з-за хмызнякоў выглядаюць стрэхі хат. Але ўсё адно нідзе, нават у самым шырокім полі, няма такога адчування прасторы і неабсяжнасці, як тут, асабліва калі глядзець вось з такой вышыні. Дзіўна, што неба тут таксама здаецца вышэй, чым дзе ў іншым месцы. І бачыш усё адразу: зялёную зямлю і блакітнае неба. І ваду. Няхай мала яе, але яна адлюстроўвае ўсё — неба і дубы. А павярніся назад і ўбачыш яшчэ адно дзіва прыроды — лес. Цудоўны бор — сасна ў сасну — абступаў невялікую абжытую паляну. Злева, бліжэй да ручая, што аддзяляў лес ад лугу, сосны саступалі месца дубам-асілкам, якіх нямнога засталася ў нашых лясах. Каля самага бору туліліся старыя будынкі лясніцтва — кантора, хаты ляснічага, лесніка, канюшня.

Адзінокая дача — гэта вялікая і крыху нязграбная будыніна з рознымі па форме верандамі, з мансардай толькі ў адной палавіне — збудавана на мяжы лесу і лугу, пад дубамі. Шыковіч хваліўся, што месца выбраў ён, забываючыся, што Яраш ведаў гэтую мясціну яшчэ з партызанскіх часоў.

Шыковіч стаў на пальчыкі, пацягнуўся, падняўшы рукі, глыбока ўдыхнуў паветра. Яму хацелася сказаць каторы раз:

«Эх, які маляўнічы куток! Рыўера! Ухвалі мой густ ты, эскулап!» Але на гэты раз ён знайшоў іншую форму:

— Здаецца, што тут нават паветра больш, чым дзе... Якое неба! А?

— Болып кіслароду.

— Для мяне — паветра, для цябе — кісларод. Гэта ж табе не кіслародная палатка. Мне здорава спіцца тут, — Шыковіч весела засмяўся. — У цябе вострае вока. Я такі праўда задрамаў над сваім артыкулам.

— А мы ўсю раніцу хадзілі на пальчыках. Кірыла творыць, — іранічна пасміхнуўся Яраш.

— Гэта ты хадзіў на пальчыках, хлус няшчасны? Свістаў, як Салавей-разбойнік. Ты пісаў калі-небудзь публіцыстычныя артыкулы?

— Не, дзякуй богу.

— То-та. Гэта пакута. Асабліва на заказаную тэму. Скажы, у цябе было, калі ты хочаш зрабіць лепш, адчуваеш, што можаш зрабіць, а не выходзіць? Атрымліваецца нейкая жвачка. Нудная жвачка.

— Калі пісаў дысертацыю, было. У рабоце — не. Жвачка ў нашай рабоце — барані божа!

Шыковіч на нейкі момант сур'ёзна задумаўся.

— Я разумею. Відаць, чым больш адказнасці, тым работа цікавей.

— Хіба ты пішаш без адказнасці?

— Чорт яго ведае. Часам мне здаецца, з малой адказнасцю. — І раптам крыкнуў: — Бачыш?!

— Што?

— Вясёлка! Маленькая вясёлка каля дуба. Відаць, Наташа пырскае пад берагам. Іх не відаць, а вясёлка ззяе. Хораша! Ці не пайсці і нам пакупацца? — І сам сабе рашуча адказаў: — Не! Трэба дапісаць гэты злашчасны артыкул. Жывіцкі спусціць з мяне тры шкуры, калі заўтра не здам.

Аднак замест таго каб пайсці працаваць, Шыковіч адышоў ад парэнчаў і паваліўся ў шэзлонг, з асалодай пацягнуўся, выставіўшы з-пад піжамных штаноў валасатыя ногі. Заплюшчыў вочы і сказаў:

— Трэба пісаць. А то ж мае быць яшчэ выпіўка. Я запрасіў у госці Гукана.

Яраш зарагатаў. Сябра паглядзеў на яго з няўцямным здзіўленнем.

— Я толькі што чуў, як Валя скардзілася, што няма ніводнага дня, каб ты не запрасіў гасцей.

— А-а.

— Ты ставіш жонку ў цяжкае становішча. Запрасіў — і маўчыш.

— Маўчу. Бо, па-першае, люблю экспромты. А па-другое, маю правіла: лепш выслухаць жончыну мараль пазней, чым раней. Няхай думае, што чалавек заглянуў выпадкова, і ўсё абдызецца ціха.

— На д'ябла табе Гукан?

— Навошта мне Гукан? — Шыковіч прыўзняўся на

руках, з натугай выбраўся з глыбокага шэзлонга, чартыхнуўся, падышоў да Яраша, які спакойна сядзеў на парэнчах і глядзеў на бор.

— Даўно не гутарыў з ім душэўна. Год шэсць ужо. Цікава, ведаеш... Як ён змяніўся? У які бок? Адбыліся такія падзеі! Пераварот у мазгах, у сэрцах. А як ён? Ён, брат, з цвердалобых. Цікава, як ён ставіцца да сваёй кнігі. Да нашай кнігі, якую мы разам пісалі. Ён — аўтар, я — літапрацоўшчык. Я, напрыклад, многага не пашкадаваў перакрэсліць з таго, што пісаў тады. І гэтую кніжачку мне хочацца ператрэсці грунтоўна. Але трэба ведаць, як глядзіць ён, аўтар. Калі трымаецца тых жа поглядаў на падполле — да ліха! Я, апрацоўшчык, разграмлю яго.

— Ого! — іранічна выгукнуў Яраш, не адрываючы позірку ад верхавін сосен. — А ці не будзе гэта смеласцю п'янага зайца, Кірыла?

Ад піжамы Шыковіча адляцеў гузік і пакаціўся па падлозе. Расхінуўшы піжаму, заклаўшы пад яе, за спіну, рукі, ваяўніча выставіўшы пукаты живот, Шыковіч змерваў магутную постаць сябра знішчальным позіркам.

— Каб я цябе менш ведаў, я даў бы табе па мордзе за такія словы! У розных ролях мне давялося быць, але ў ролі п'янага зайца я ніколі не быў! І не буду! Май на ўвазе! Цяпер, калі я ведаю ў дзесяць разоў больш, чым дзесяць год назад, калі пісалася кніга, мяне абурэе тая ацэнка, якую дае падполлю Гукан. Ты глядзі, што выходзіць. Выходзіць, што да яго, Гуканавага, прыходу ў горад партыйнага падполля не было... Ніякай арганізацыі... Ён не ўспамінае нават людзей, якія загінулі. І якія жывуць... Цябе...

Твар у Яраша змяніўся: зніклі складкі іранічнай усмешкі каля рота, спакой, задаволенасць, з'явіліся спахмурнеласць і пакута, быццам чалавеку штосьці забалела раптам. Ён ціха сказаў:

— Мая роля ў падполлі другарадная. А што да іншых... Калі забыліся тады, то ці варта варушыць гэта цяпер? Праз семнаццаць год! Варушыць мёртвых?

Калі Шыковіч, увогуле спакойны чалавек, абурэўся, ён пачынаў махаць рукамі і крычаць.

— Антон! Мне сорамна чуць гэта ад цябе! Такія мёртвыя не паміраюць! Яны павінны жыць, стаяць у адным страі з намі! І змагацца! Не было герояў безыменных!.. Гэта сказаў чалавек, які сам аддаў жыццё. Ты забыўся? — Шыковіч ірвануўся ў адчыненыя дзверы і праз момант

вярнуўся з кніжкай у руках. — Вось... «Цярпліва збірайце сведчанні аб тых, хто загінуў за сябе і за вас...» Фучык! За сябе і за нас! А ты — «не трэба варушыць мёртвых». Камусьці, мабыць, хочацца, каб мёртвыя маўчалі. Але ты... Навошта табе?

— Я не люблю ўспамінаць сваю падпольную дзейнасць, ты ведаеш. На маю долю выпадала самае цяжкае.

Яраш адвярнуўся, упёрся рукамі ў парэнчы так, што пабялелі костачкі пальцаў, і глядзеў на луг. Пад дубамі, па беразе старыцы хадзіла жанчына ў купальным касцюме. «Валя ці Галя?» — падумаў ён, стараючыся пазнаць. І адчуў нейкі дзіўны прыліў вялікай любові і замілаванасці да жонкі, да дзяцей, да сям'і Шыковіча — да ўсіх добрых людзей і да гэтай цудоўнай прыроды, да зямлі і да неба. Да ўсяго на свеце. Чалавек ён быў сентыментальны, і ад гэтай замілаванасці вочы яго сталі вільготныя. Каб схаваць сваю слабасць, не паварочваючыся сказаў сурова:

— А папрокаў такіх мне не кідай! Я тых людзей не забываю.

Шыковіч узяў яго за плячо і прымусіў павярнуцца.

— Не забываеш? — спытаў мякка і раптам груба адштурхнуў ад сябе і зноў закрычаў: — А што ты зрабіў, каб падзвіг іх стаў вядомы?! Каб расказаць пра іх Віктару, Ірыне, Наташы? Новаму пакаленню?

— Не кожны ўмее расказваць...

— Ты ўмееш! Але табе перашкаджае твая хірургія.

— Ну-у, ведаеш...

— У цябе гуманная прафесія. Ты збаўляеш людзей ад пакут. І табе здаецца, што гэтым ты ўзводзіш помнік сваім сябрам.

— Але. Няхай гэта банальна, па-газетнаму... Але ўрэшце нашы добрыя справы... Сапраўды, толькі яны могуць стаць помнікам.

— Добрыя справы часам рухаюцца нашым эгаізмам і самалюбствам. Я хацеў хутчэй закончыць аповесць і адмахваўся нават ад таго, каб напісаць фельетон у газету і памагчы людзям... А ў цябе адна дысертацыя, цяпер — другая... Аперацыі... Справы добрыя ўсе... І ты выдумаў сабе філасофію... За яе лёгка схавацца. Працуеш ты — дай бог кожнаму. Але падумай, як было б крыўдна і несправядліва, каб, напрыклад, гісторыя абароны Брэсцкай крэпасці так і засталася пахаванай пад яе руінамі...

Шыковіч неяк дзіўна, бокам, адкаціўся да дзвярэй, стаў

у іх вузкім праёме, упёршыся локцямі ў вушакі. Ён гарэў жаданнем паспрачацца. І не дзеля таго, каб нешта даказаць свайму апаненту, а хутчэй каб зарадзіць, распаліць самога сябе. Ён чакаў, што адкажа Яраш. Але Яраш адчуваў праўду ў яго словах, хоць з нечым і не згаджаўся. Ды гэтае «нешта» нялёгка было яму адразу выказаць, бо ўвогуле ён не любіў і не ўмеў спрачацца.

Ён сказаў пасля паўзы:

— Я першы напісаў, што не згодны з вашай кнігай.

— А пасля — у кусты? Так? — саркастычна прыжмурыў свае маленькія вочкі Шыковіч.

Яраш глыбока ўдыхнуў паветра і рушыў да яго.

— Не будзь, Кірыла, як кажа мая Наташка, разумны задам. Я вось што скажу табе, — ён узяўся левай рукой за адчыненыя дзверы. — Калі гэтага гарэння ў цябе не на адзін дзень, калі ты сур'ёзна хочаш заняцца нашым падполлем, вось табе мая рука. — Шыковіч паціснуў працянутую руку. — А калі ты паклікаў Гукана, каб паказаць перад ім сілу «вызваленага негра», папсаваць старому чалавеку нервы, я ў такой гульні не ўдзельнічаю. Нягледзячы на яго кнігу, я паважаю Гукана. Чалавек ваяваў добра і папрацаваў — дай бог кожнаму, як ты кажаш. Ідзі пішы свой артыкул. — Яраш жартаўліва ўпіхнуў сябра ў пакой.

2

Гукан на абед не прыехаў.

Кірыла, шумны з раніцы, вясёлы і лагодны пасля заканчэння свайго артыкула, пачаў хмурнець і злавацца. Знарок сказаў жонцы, што запрасіў у гасці старшыню гарсавета.

Валянціна Андрэеўна надзвычай тонка адчувала мужаў настрой, а таму не ўпікнула ніводным словам.

— Калі ласка. Абед у нас з Галяй добры. Пачакаем.

Кірыла паглядзеў на гадзіннік, яму хацелася есці, можа, таму і злаваўся. Пайшоў да Яраша, які ляжаў каля ручая пад дубам і чытаў часопіс на англійскай мове.

— Хам.

— Хто? — Ярашу чамусьці зрабілася смешна, і ён закрыў твар далонямі.

— Калі я быў патрэбны яму, тады ён знаходзіў мяне ўсюды. Я знарок прасіў у рэдактара камандзіроўкі ў самыя далёкія куткі. Ён адклікаў назад і яшчэ папракаў, што

я не маю партыйнага сумлення. «Гэта не мая кніжка. Гэта партыйнае даручэнне. І мне, і табе». Вось як!

— Юпітэр, ты злуеш... І паўтараю: не падабаецца мне твой намер. Запрасіць чалавека, каб...

— Дальбог, я запрашаў шчыра. І пагутарыць хачу шчыра. Нарэшце, чаму ты думаеш, што за гэтыя гады погляды яго не змяніліся? Усё змянілася.

— А калі шчыра, то цярпліва чакай і, як добры гаспадар, выбач. Мала чаго мог затрымацца чалавек. Ты сам не такі ўжо акуратны.

— Есці хачу.

— Табе карысна пагаладаць.

Кірыла лёг на спіну, палажыўшы рукі пад галаву, смачна пацягнуўся. Доўга ўглядаўся ў лісце дуба. У яго гушчары шасталі, церушылі мохам нейкія птушкі, але ён ніяк не мог убачыць іх і са смуткам падумаў, што слабее зрок. Непрыкметна прыходзіць старасць. Хацелася пафіласофстваваць на гэтую тэму. Але Яраш уважліва чытаў. Кірыла паглядзеў на сябра і не адважыўся перашкаджаць. Жыла ў ім павага да людзей, якія чытаюць на замежнай мове. Павага і заздрасць. Ён шкадаваў, што быў гультаём і не вывучыў ніводнай мовы. Праўда, тут жа знаходзіў апраўданне: яго пакаленню было не да таго. А хіба Яраш не з яго пакалення?

Неяк Яраш сказаў, што не позна запоўніць гэты прабел цяпер. Не позна! Куды к чорту! Няма калі пачытаць на роднай мове, не тое што вучыць чужую.

А неба... неба якое сёння! Яснае, яно ніколі, аднак, не бывае аднолькавым, мае тысячы адценняў. І адценні гэтыя мяняюцца на вачах. Вось як цяпер. І хмаркі-аўчынкі заўсёды розныя — па форме, па абрысах. Гэтая, што плыве над лясніцтвам, падобна на... На што? На прычоску Элы, машыністкі рэдакцыі. Кірыла сумна ўсміхнуўся: ён не вельмі багаты на метафары і параўнанні. Заўсёды пакутліва шукаць іх, каб былі трапныя, арыгінальныя. Ён вінаваціць газету — яна засушыла. Нават доўга любавалася неба ён ужо не можа, стамляецца. Натура яго прагне дзейнасці, хоць якой-небудзь.

— Доктар Яраш! У машыне ў мяне ёсць бутэлька каньяку... Давай расцінем. Употай. А за абедам, на здзіўленне сваім «богам падараваным», будзем піць адно кісленькае віно.

Яраш засмяяўся:

— У цябе авантурны характар, Кірыла.

Абедалі разам, за агульным сталом, як рабілі часта, на верандзе ў Ярашаў, бо ў такі час дня там быў цень. Толькі Іра за стол не прыйшла.

— Яна перакусіла,— адказала Валянціна Андрэеўна на мужава запытанне.

Кірыла абурывся. Яго злавала стаўленне дачкі да іх калектыву. Ён знарок будаваў дачу разам з Ярашам, каб лягчэй было змагацца «з сямейным эгаізмам», а галоўнае — з індывідуалізмам дзяцей. Праявы такога індывідуалізму насцярожваюць, хоць выяўляецца ён у дачкі і сына супрацьлегла, па-рознаму.

— Гэтая твая неарганізаванасць корміць іх эгаізм,— папракнуў Шыковіч жонку.— Але, ты яго падаграваеш! Што ім да другіх, да парадку! Парадак — гэта для бацькоў. А для іх — анархія. Захацела — паела, і бываеце здаровы. Ніякіх турбот. Мама нагатавала, мама і талеркі памые...

Галіна Адамаўна не баялася дрэннага ўплыву дзяцей Шыковічаў, старэйшых па ўзросту, на яе Віктара і Натасу. Але не любіла, калі пры малых залішне многа гаварылі пра эгаізм і ўвогуле пра выхаванне. Ёй заўсёды не падабаліся па сутнасці сваёй правільныя, глыбакадумныя разважанні Шыковіча ў прысутнасці дзяцей. Яна лічыла, што выхаванне — такі хітры механізм, які павінен быць заўсёды схаваны і разам з тым ні на міг не спыняцца, не грымець, не ляскаць, не дыміць, не чадзіць, але працаваць безадказна. Яна сказала, як бы між іншым, раскладаючы відэльцы і нажы:

— А ты паказвай праклад.

І быццам кальнула Кірылу відэльцам у бок. Ён з грука-там ад'ехаў на крэсле ад стала, усхапіўся.

— Не, ты слухай... Выходзіць, ва ўсім вінаваты я! У чым, хацеў бы я, каб мне растлумачылі. Што я — труценё, лежэбок, спекулянт, злодзей? Чорт вазьмі! Я працую дзень і ноч. Сумленна, шчыра. Не крыўлю душою. Не краду. Што можа ўкрасці пісьменнік? Рэдка нават падхалімнічаю.

— Але — бывае? — з іроніяй спытаў Яраш, адкаркоўваючы бутэльку віна.

— Часцей перад жонкай.

— А як жа... Нешта я не адчуваю,— адгукнулася Валянціна Андрэеўна з крыўдай за дзяцей, з пакоя, дзе працірала кілішкі.

— Не, без жартаў... «Паказвай прыклад». У чым, да-рагая Галіна Адамаўна? Хто скажа, што я даю благія пры-

клады? Што ўрэшце галоўнае ў фарміраванні чалавека? Праца. Я працую. І ты працуеш! — крыкнуў ён жонцы.— Дык чаму нашы дзеці не навучыліся працаваць? Чаму растуць эгаістамі? Вось што мяне хвалюе...

— Твае дзеці не горшыя за іншых,— сказала гэта Валянціна Андрэеўна з крыўдай за дзяцей, з'явіўшыся на парозе з кілішкамі і шклянкамі ў руках.

— Не горшыя... Супакоіла. Вось так заўсёды сваёй неразумнай любоўю ты разбураеш тое, што я ствараю.

— Няпраўда. Пры дзецях я ніколі не пярэчу. Але ты часцей гаворыш гэта мне, чым ім.

— Словы нічога не значаць,— зноў жа нібы так сабе, між іншым, кінула Галіна Адамаўна.

Шыковіч узмахнуў рукамі, як ястраб крыламі.

— Вось табе, калі ласка! А я, дурань, усё жыццё верыў у вялікую сілу слова. Жыў за слова, карміў дзяцей...

Наўрад ці чула Галіна Адамаўна, яна пайшла на кухню па стравы. Кірылу даўно ўжо злаваў гэты яе спакой. Ён добра ведаў, што яна зусім не такая спакойная, што яна ў дзесяць разоў больш нервовая, чым яго жонка. Неўраўнаважаная, раўнівая... А вось у размове з ім, асабліва калі размова пераходзіць у спрэчку, трымаецца заўсёды, як каралева: з вышні кідае бяспрэчныя ісціны. Яна пайшла — і Кірылу расхацелася шумець і спрацацца. Цяпер толькі ён прыкмеціў, які доўгі, нязграбны Віктар. Кожны раз, калі пры ім дарослыя пачыналі гаварыць пра выхаванне дзяцей, ён саромеўся, чырванеў, губляўся, быццам размовы такія абражалі хлопца. Наадварот, Наташа слухала іх, разявіўшы рот. І цяпер яна сядзела на ўсходцах ганка, глядзела ў кніжку, а вухам лавіла кожнае слова дарослых. Ёй вельмі хацелася, каб выказаўся яе тата. Яна была ўлюбёна ў свайго бацьку. Але яго, здаецца, цікавіў адзін стол: як заўсёды, ён наводзіў на ім парадак і прыгажосць. Ні мама, ні цётка Валя не ўмеюць гэта рабіць лепш за яго.

Калі Галіна вярнулася і паставіла на стол талеркі са смажанымі лісічкамі і салату са свежых гуркоў, Кірыла сказаў памяркоўна, прымірэнча:

— Я толькі адзін магу зрабіць вывад: залішне многа выгод даём мы дзецям. Відаць, трэба даваць менш. Як мой бацька нам...

Тут не вытрымала Наташа:

— Няпраўда, дзядзька Кірыла! Дзецям трэба даваць усё! На тое яны дзеці.

Усе засмяяліся з яе непасрэднасці.

— Давайце за стол, філосафы,— запрасіла Валянціна Андрэеўна.

Пасля абеду нахмарыла. Неяк непрыкметна і хутка зацягнула неба высокая лёгкая воблачнасць. Але паранейшаму было бязветрана; хмары не прынеслі свежасці, яны апусцілі на зямлю млявую парнасць. Замерлі дрэвы, нават трапяткая асіна над ручаём сцішылася. Заснула на раскладушцы Наташа, упусціўшы на траву кнігу і звесіўшы руку.

Кірыла, стомлены абедам, драмаў у шэзлонгу, праз сон кідаючы асобныя словы ў размову жанчын і Яраша, часам неўпапад. Гэта іх смяшыла. Смех будзіў знясіленага чалавека, ён расплюшчваў вочы, пагражаў пальцам, мармытаў:

— Як бог пакараў Хама, што смяяўся з соннага... ага? — І галава яго зноў падала на грудзі.

— Парыць на дождж. Будзе брацца рыба,— сказаў Яраш і пайшоў з Віктарам збіраць рыбацкія прылады.

Збіраў знарок доўга, каб даць сябру крыху падрамаць. А потым нарабіў грукату на верандзе, закрываў:

— Кірыла! Даволі дрыхнуць! Хадзем вудзіць.

Шыковіч у адказ уцягнуў у шэзлонг ногі і павярнуўся на бок. Але Валянціна Андрэеўна са смехам перакуліла шэзлонг, выкінуўшы мужа на зямлю.

— Ідзі, ідзі. Няма чаго пуза гадаваць. Цягні яго, Антон.

Сухое сена (на ўзгорку ляжалі першыя пакосы) разлівала далёка навокал не толькі густы водар, які п'яніў, але і асабліваю цяплынь, якая ўзнімала настрой, будзіла фантазію, уяўленні і ўспаміны маленства. Млявасць была ад нечага іншага, можа, ад тонкага водару кветак у нізінах ці едкага паху выкінутых на бераг водарасцяў, ілу і малюскаў.

Нерухомае возера-старыца нібы застыла, ашклела, люстра яго з незвычайнай яскравасцю адбівала такія ж нерухомыя хмары і дубы. Толькі каля травяністага берага нябачныя мошкі ці вадзяныя жукі чарцілі на гэтай гладзі адмысловыя іерогліфы. Рыба лягла на дно — ніводнага ўсплёску. Пакуль Віктар не разбудзіў цішу і гладзь блешняй спінінга. І адразу возера ажыло: разышліся кругі, быццам несучы сігналы небяспекі; з травы вылецела качка, кракнула і ўпала ў лазняках; пад абрывам плёснула, нібы кінулі вялікі камень.

— Шчупак! Тата, бачыў, які шчупак? — азартна крыкнуў Віктар і пачаў кідаць у тое месца блешню. Калі

круціў катушку, дзіўна пераламваў сваю доўгую нязграбную постаць, здавалася, што вудзільна пратыкала яго худы жывот наскрозь. Мужчыны пастаялі, паглядзелі. Шыковіч прапанаваў тут жа і павудзіць — ленаваўся ісці далей, ён абліваўся потам.

— Гэтая лужына як заварожана... Браканьерамі... Колькі яны выцягваюць сеткамі рыбы! А я на вуду і спінінг не ўзяў ніводнай маляўкі,— сказаў Яраш. І яны рушылі далей. Адзін Віктар застаўся ганяцца з блешняй за няўлоўным шчупаком.

Рака дыхнула вільготнай свежасцю і прахаладай. Пахла дажджом. Набліжэнне яго заўсёды выразней адчуваецца каля ракі. Недарма ў народзе кажуць: рэкі прыцягваюць дождж. Рэкі і лес. Але рыбаловам здалася, што сама рака цягнецца, узнімаецца ўсёй сваёй вільгацю на сустрэчу далёкаму дажджу.

Яраш умеў не толькі любавання прыродай, ён заўсёды стараўся ўспомніць ці выявіць законы яе з'яў. Шыковіч, нягледзячы на сваю прафесію, не любіў глыбока пранікаць у сутнасць гэтых з'яў. У хвіліны адпачынку ён як бы выключыў свой розум, даючы поўную волю пачуццям. Апынуўшыся на высокім беразе над вірыстай плынным, ён узмахнуў рукамі, быццам жадаючы палянецца, прагна ўдыхнуў рачную прахалоду і ад захаплення галёкнуў:

— О-го-го! Хараство-о-о! — і сеў на спаленую жорсткую траву, звесіўшы з абрыву ногі.— Нікуды далей не іду. Вось тут маё месца.— Кінуў уніз вуду і сам з'ехаў на спіне па пясчаным адхоне; каля самай вады, на мокрым пяску, не сеў, а лёг, раскінуўшы, як забіты, рукі і ногі.

Яраш, пасміхаючыся з яго дзівацтваў, ледзь пераканаў, што тут рыба не бярэцца і сядзець на гэтым месцы — марна траціць час. А вось ён ведае мясціну, дзе акуні самі лезуць на кручок.

Сцежка вяла праз густы лазняк, што парос на пясчаных наносах. Лазіны сцёбалі па твары, па руках. Кірыла лаяўся:

— Ты, эскулап, знарок мяне цягаеш па гэтым гушчары. Каб я больш нагінаўся. Цябе Валя падкупіла? Прызнайся.

Яраш смяяўся, ідучы наперадзе. Выйшлі з лазнякоў. Яраш спыніўся і расчаравана свіснуў.

— Захапіў нейкі тып наша месца.

Бераг тут паніжаўся. Наперадзе працякала лугавая

крынічка: яна жывіла сенажаць, даўжэй трымаючы разліў, а таму і ўлетку, калі на сухадолах пабляклі ўжо фарбы, пойма яе вабіла вока веснавой свежасцю. Каля лазнякоў, дзе спыніліся крыху расчараваны Яраш і абьякавы Шыковіч, над негустым разнатраўем ужо ўзвышаліся мяцёлкі цімафееўкі і лісахвосту, кастрыцы і шчаўя. І толькі зязюліны слёзы ды смолка яшчэ рассыпалі свае дробныя яркія кветкі. А там, ніжэй, усё яшчэ цвіло, кожная травінка; жоўтыя, чырвоныя, ліловыя, васількова-сінія, блакітныя кветкі, зліваючыся ў дзівосны вясёлкавы колер, закрывалі яркую зелень травы.

І там, на мысе, дзе ручай уліваўся ў раку, пад вярбой сядзеў той, што захапіў улюбёнае месца Яраша.

Доктар хацеў было ўжо вярнуцца назад, у лазнякі, але Шыковіч угледзеўся і здзіўлена выгукнуў:

— Фу, чорт! Калі ты не заўважаў у мяне галюцынацый, то гэта — сам Гукан. Далібог, ён!

Яны наблізіліся. Сапраўды, гэта быў ён — старшыня гарсавета Гукан. Шыковіч прывітаўся. Гукан адказаў няўважліва, як малазнаёмым, цалкам прыкаваны ўвагай да паплаўка. Вуд у яго было некалькі. Адно бамбукавае вудзільна ён трымаў у руках, другія былі ўтыркнуты ў гліністы бераг. Ён стаяў, шырока расставіўшы свае доўгія ногі, нахіліўшыся над самым абрываам. З худым аскетычным тварам, глыбокімі вачамі і густымі сівымі брывамі ён нагадваў у профіль ястраба, які выглядаў здабычу, здавалася, на самым дне ракі. Апануты Гукан быў звычайна для летняга дня і рыбнай лоўлі — у белы палатняны касцюм. Але адразу кідалася ў вочы некаторая старамоднасць у гэтым касцюме, нібы ён быў пашыты гадоў трыццаць назад. Пінжак зроблены ў форме фрэнка, з хлясцікам, з вялікімі нагруднымі кішэнямі, моцна адтапыранымі, і яшчэ большымі бакавымі, таксама нечым напакаванымі. (Можа, гэта і зручна для рыбалова — такое мноства кішэняў.) Яшчэ больш старамодна выглядала шапка... Зашмальцаваная, скамечаная наперадзе над казырком, абвіслая ззаду, яна неяк смешна маладзіла гаспадара, робячы яго падобным на купецкага прыказчыка.

Яраш заглянуў у гумавае вядзерца, што стаяла ззаду рыбалова, убачыў, што яно амаль поўнае рыбы, і адчуў павагу да чалавека, які ўмее вудзіць; не тое што другія — абы час загубіць. Доктар паважаў усялякае ўменне.

Шыковіч разглядаў Гукана з іранічнай усмешкай: ён упершыню бачыць яго ў такой форме і ролі.

Толькі падсекшы і выкінуўшы на траву трапяткога акунька, Гукан павярнуўся да іх і працягнуў руку.

— Што гэта вы, Сямён Парфёнавіч! Мы вас чакаем, — выказаў крыўду Шыковіч, хоць цяпер яго чамусьці мала кранула тое, што Гукан не прыехаў.

— Прабач, Кірыла... Не ўтрымаўся ад спакусы. Калі нашаму брату ўдаецца выбрацца на лона прыроды. Вось і думаю: палаўлю і з'яўлюся ў госці са сваёй юшкай. Чакай.

Нырнуў паплавок адной з вуд. Гукан спрытна скочыў да вудзільна і выкінуў срэбна-белую плотку... Яраш зняў яе з кручка. Кідаючы ў вядзерца, спытаў:

— Гумай не пахне?

— Не. Праверана.

— То, можа, час ужо варыць юшку? — прапанаваў Шыковіч.

— Ты бачыў, як бярэцца? Павудзім, доктар? — звярнуўся Гукан да Яраша, мабыць, адчуўшы ў ім аднадумца, недарма кажуць: «Рыбак рыбака бачыць здаляка».

— Безумоўна, павудзім! — падтрымаў Яраш. Скінуўшы тапкі, падкасаўшы штаны, ён пайшоў цераз ручай. — Я далей.

Гукан ацаніў яго рыбацкую далікатнасць. Паглядзеў услед, сказаў:

— Зайздросчу гэтаму чалавеку. Волат.— Уздыхнуў: — Няроўна дзеліць маці-прырода.

— Ды і няроўна, каб ёй пуста было,— згадзіўся Кірыла, разматваючы леску.

Ён прымасціўся тут жа, крокаў за дзесяць ад Гукана, хоць таму гэта не вельмі спадабалася. Сеў на абрыве, звесіў ногі да вады, насадзіў чарвяка, папляваў на яго, нацягнуў леску, сагнуўшы вудзільна, і адпусціў: кручок і груз паляцелі далёка ў раку, але плынь хутка знесла паплавок да берага. А Гуканавы паплаўкі, наадварот, цягне на сярэдзіну. Нечаканыя павароты робіць плынь! Шыковіч прасачыў, як праплыў кусцік травы, паразважаў У думках над тайнамі ракі, зразумеў урэшце, чаму Гукан заняў гэтае месца: зліваюцца два струмені — ракі і ручая, рыба любіць такія куткі. Яго месца — ужо не тое.

Але не стаў шукаць другога. Тут хораша сядзець на мяккай траве. Вада блізка, хоць апускай у яе прахалоду ногі. Дзіўнае журчанне. Кірыла ўпершыню чуе такое. Быццам вада бяжыць па звонкай металічнай трубе. Чаму гэта? Адкуль? Струмень б'е ў бераг? Але бераг тут мяккі. Ён услухаўся, угледзеўся. Ды думкі расплываюцца, нельга

засяродзіцца. Наплывае ўсё адразу. Ластаўкі чэрцяць крыламі ваду. Лятаюць каля самых ног. Можа, гняздо ў абрыве? Пахнуць травы. Ластаўкі не парушаюць спакой, а водар ап'яняе. Асільвае стома. Хочацца спаць. Чырвоны паплавок лёгка гойдаецца, але не нырае. А ў Гукана нырае. Той раз-пораз падсякае. І ўжо колькі разоў у паветры мільгалі рыбкі, трапляліся ў траве.

«Драбязу бярэ. Можна і з вудай браканьерыць. Трэба сказаць яму». Але не сказаў, паленаваўся. Хацелася паваліцца ў траву і глядзець у неба, дзе гусцеюць перыстыя аблогі. Сонца яшчэ прабівае іх, але распылося, як... яйка на скавародцы. Чужы стары вобраз. Ліха з імі, з гэтымі вобразамі. Зноў дасціпныя крытыкі будуць лавіць у яго блохі. Алах з імі! Не кожны піша метафарамі. Цяжка чмякнула нешта ў траве збоку.

— Глядзі! — Гукан трымаў у руцэ вялікага акуня, і твар яго ззяў ад шчасця.

Шыковіч засмяяўся. Успомнілася французская кінакамедея, эпізод, дзе ў спаборніцтве рыбалоў рыба бралася толькі на кручок браканьера — героя фільма.

Кірылу заўсёды смяшлі наіўнасць, хлуслінасць і радасць рыбакоў і паляўнічых. Паважаныя сур'ёзныя людзі, узяўшы вуду ці стрэльбу, ператвараюцца ў дзяцей і мюнхаўзенаў. Між тым Гукан дастаў з кішэні прыладу накшталт маленькага пісталета, выцягнуў з дула стужку рулеткі і змераў даўжыню акуня. А пасля гэтай жа прылады зваяжыў рыбіну. Кірыла глядзеў на яго ўжо без іроніі, без смеху, а з нейкім нават захапленнем: «Ух, чорт! Вось гэта акуратнасць!» Твар Гуканаў, які быў расплыўся ад усмешкі, зноў выцягнуўся, калі ён сказаў:

— Восемсот грамаў. Думаў, больш будзе.

Але ўвогуле яго, відаць, задаволіла рыбацкая ўдача. Ён раптам сеў пад вярбой. Дзіўна сеў, высока, на ўзровень падбародка, падняўшы вострыя калені. На правае калена палажыў вудзільна.

Шыковіч убачыў, што вакол паплаўка ходзяць акунькі, і залюбаваўся іх гульні.

— Чым, інжынер чалавечых душ, думаеш парадаваць у бліжэйшы час?

Кірыла не любіў ні гэтага зварту, які замусолілі да агіднасці, ні гэтага шаблоннага пытання. Але адчуў, што Гукан мімаволі зрабіў добрую зачэпку для размовы, дзеля якой і запрашаў яго.

— Хачу вярнуцца да падполля, — Ён знарок не пава-

рочваўся, але ўсё адно адчуваў на сабе доўгі пільны позірк старшыні гарсавета.

— Зноў вайна. Шаснаццаць год будзем. Гарады вунь якія збудавалі. Дзеці выраслі, што нарадзіліся пасля вайны. Глянеш навокал — дух займае. Вось-вось савецкі чалавек на Месяц ступіць. А ваш брат усё ваюе. Назад, браткі, глядзіце. Не ўмееце глядзець наперад!

— Справядлівы папрок, Сямён Парфёнавіч! — бадзёра падтрымаў Шыковіч. — Але кожны піша пра тое, што яго хвалюе.

— Раман? — спытаў Гукан пасля доўгага маўчання.

— Дакументальная аповесць.

— Дакументальная? Пісана-перапісана...

— Не так ужо многа, Сямён Парфёнавіч. Пра наш горад адна ваша кніга. Ды і колькі там пра падполле! Мімаходзь. Я хачу заглянуць глыбей... Разабрацца...

— Разбіраўся гарком.

— Правільна. Але мне, напрыклад, шмат што няясна. Асабліва ў першым перыядзе. Да таго ж згадзіцеся, што цяпер мы на многія рэчы глядзім другімі вачамі.

— Хочаш, значыцца, прарэвізаваць рашэнне гаркома. — Гукан не спытаў, а як бы канстатаваў факт, з іроніяй у голасе, у якой бадай што прагучала пагроза.

Шыковіч каўзанаўся па траве і моцна ляснуў вудзільнам па вадзе. Ён зразумеў, што Гукан не адступіць ні ад аднаго сказа, палажэння сваёй кнігі, напісанай яго, Кірылавай, рукой. Апанавала злосць.

«Чаму ты так упарта трымаешся за тое, супраць чаго выступаюць многія? Чаму ты лічыш, што адзін ты сказаў ісціну ў апошняй інстанцы? Рашэнне гаркома!.. Ты быў сакратаром і рыхтаваў гэтае рашэнне, паўтарыўшы тое, што раней напісаў у кнізе. А людзі — удзельнікі — пратэстуюць!..»

Кірыла абяруч спіснуў вудзільна, быццам яно магло зацягнуць яго немаведама куды. Ён баяўся, як бы не выбухнула гэтая злосць. Разумеў, што сварыцца цяпер з Гуканам неразумна і недарэчна. Памог яму саўладаць са сваімі пачуццямі сам Гукан. Той падняўся на ногі, зноў нахіліўся над ракой, і збоку здавалася, што, акрамя паплаўкоў і рыбы, нічога больш не хвалюе і не цікавіць яго. Кірыла агледзеў доўгую постаць, спакойны аскетычны твар і, адчуваючы, што патухае агонь, нязлосна вылаяўся ў думках:

«Актор, чортава жардзіна! Я дорага заплаціў бы, каб даведацца, пра што ты думаеш».

Яны доўга маўчалі.

Нарэшце, чапляючы новага чарвяка, Гукан сказаў:

— Гэта цябе Яраш падбівае на падполле? Раю не вельмі давяраць яму. Анархіст.

— Яраш — анархіст? — Кірылу стала чамусьці весела. — Больш дысцыплінаванага чалавека я не ведаю.

— Розная бывае дысцыпліна. Безумоўна, ён выконваў адказныя заданні. Але гэта была, так сказаць, не галоўная лінія нашай барацьбы. І яго трымалі ўбаку. Таму ў яго складалася дзіўнае ўяўленне аб падполлі. У нашай кнізе, канешне, не ўсе факты і людзі названы... Але я і не ставіў такой мэты...

«Кніга наша, а мэта твая», — засек у думках Кірыла.

— Мы далі агульную ацэнку... А Яраш хацеў перакрэсліць усё, бо не назваў яго... Помніш яго пісьмо?..

Шыковіч успомніў сваё першае знаёмства з Ярашам, як, атрымаўшы пісьмо, знайшоў маладога ўрача. І той расказваў пра сваіх сяброў-падполчыкаў з болем, з крыўдай.

Не, Яраш пісаў тады не з-за сябе! У гэтым Кірыла цвёрда пераканаўся. Але мае рацыю і Гукан: у Яраша ў той час сапраўды было блытанае ўяўленне аб агульнай карціне падпольнай барацьбы ў горадзе.

Адначасова Кірыла прыгадаў сённяшняю размову з сябрам, яго словы пра тое, што ці варта варушыць мёртвых і падзеі даўно мінулых дзён. Нават Яраш, нястрымны і нястомны Яраш, пачаў вось як разважаць! Што гэта — старасць? Дача, галубы, рыба...

А можа, сапраўды, гэта не тое, самае галоўнае, што патрэбна цяпер народу?

У Шыковіча нярэдка ўзнікалі такія сумненні ў актуальнасці сваіх творчых задум. Гэта цяжкія сумненні, яны часта выклікалі дэпрэсію, абыхавасць, застоі. Кірыла баяўся іх. Таму яму больш не хацелася ні «мацаць» Гукана, ні ўвогуле прадаўжаць размову пра гэта. Трэба пераключыцца на штось іншае!

Яму пашанцавала: нырнуў паплавок, ён падсек і выкінуў ніштаватага язя. Яго ўдача падагрэла рыбацкі азарт Гукана, бо язя той не ўзяў ніводнага. Сямён Парфёнавіч сеў бліжэй і пачаў расказваць пра звычаі рыб. Расказваў падрабязна, хоць вельмі манатонна. Кірыла маўчаў. Глядзеў, як гойдаецца паплавок, слухаў журчанне вады,

крыкі ластавак. Мацней пахла дажджом. Усё гэта супакоіла і зноў расслабіла мозг, цела. Рака закалыхвала...

Раптам Гукан пачуў, як з боку ад яго штось цяжкае плюхнула ў ваду. Падумаў, абваліўся бераг. Глянуў — няма Шыковіча. Міма яго вуд плыў па рацэ саламяны капялюш. Сямён Парфёнавіч спалохана падскочыў. Але тут жа, пад абрывам, вынырнула галава...

— За вудзільна! Хапайся за вудзільна! — закрычаў Гукан. Шыковіч схпіўся за вудзільна і, фыркаючы, адплёўваючы ваду, вылез на бераг. А капялюш паплыў па цячэнню далей — у мора.

— Што здарылася?

— Задрамаў, — адказаў Шыковіч, круцячы галавою, каб выліць ваду з вусэй.

— Задрамаў? — Гукан так зарагатаў, што ластаўкі спалохана кінуліся за раку, далей ад такога грому. Шыковічу ніколі не давялося чуць, каб суровы, скупы на словы і ўсмяшкі стэршыня так рагатаў. Ён ніяк не мог супакоіцца, выціраў слёзы, гладзіў худы живот і зноў заліваўся. Яго рогат устрывожыў Яраша. Той кінуў вуды і вылез з лазняку, каб паглядзець, што здарылася.

3

Звычайна Гукан прыходзіў у выканком за паўгадзіны, а то і больш да пачатку работы. Гэта было зручна. Першае, дысцыплінавала падначаленых, хоць, калі сакратарка паспрабавала прыходзіць раней за яго, ён забараніў ёй рабіць гэта. Яна павінна з'яўляцца без пяці дзевяць, не раней і не пазней. Гукан любіў парадак і ўмеў яго падтрымліваць.

Па-другое, такім чынам яму ўдавалася абмінуць большасць кватэрных прасіцеляў, якія падпільноўвалі штодня. Нарэшце, у пустым, добра праветраным кабінёце, у вокны якога лезлі галіны каштанаў, хараша думалася і была магчымасць найлепшым чынам спланаваць свой рабочы дзень.

Гукан умеў гэта рабіць, не як другія кіраўнікі, і меў волю выконваць такія аднадзённыя планы.

У панядзелак Сямён Парфёнавіч заспаў. Гэта яго злавала і смяшыла, калі ён таропка ішоў па абмытых дажджом вуліцах. Такога з ім не здаралася ўжо год дваццаць — каб ён праспаў. Без будзільніка, без старонняй дапамогі ён мог дакладна ўзначаны час усьхапіцца на ногі. А тут

раптам праспаў да палавіны дзевятай. Вінаваты ўчарашні адпачынак.

«А ўрэшце, гэта няблага, што арганізм яшчэ здольны атрымліваць такую зарадку і гэтак выключацца», — разважаў ён ідучы.

Успамінаў учарашні дзень. Многа было прыемнага. Асабліва рыбалка. Рэдка каму шанцуе так. І дождж, які захапіў іх на лузе. А потым, як ён гатаваў разам з дзвюма далікатнымі ўважлівымі жанчынамі юшку, пакуль гаспадары ездзілі ў вёску ў краму, і рагатаў, расказваючы ім, як зваліўся ў раку Кірыла Шыковіч. Жанчыны таксама смяяліся, хоць Ярашава жонка сказала, што Кірыла мог зрабіць гэта знарок — для смеху.

У прыёмнай ужо чакалі людзі. Чалавек дзесяць. Гукан прывітаўся. Яго адразу абкружылі.

— Таварыш старшыня!

— Сямён Парфёнавіч!

— Таварыш Гукан!

Ён спыніўся сярод пакоя, узвышаючыся над самым рослым з наведвальнікаў. Зняў габардзінавую кепку, выцер складзенай у чатыры столкі хусцінкай лоб і шыю. Агледзеў прысутных, жадаючы адгадаць, хто з чым.

— Чакайце. Можаце лічыць мяне бюракратам, кім хочаце, але давайце адразу высветлім нашы ўзаемаадносіны. Заяўляю рашуча: па кватэрных пытаннях не прымаю. У пятніцу прыёмны дзень, калі ласка, прашу.

— Я два месяцы не магу трапіць да вас! — злосна крыкнула маладая жанчына ў простае сукенцы з бледным стомленым тварам.

— Магло быць, — спакойна згадзіўся Гукан. — Справы і выезды двойчы сарвалі мне прыёмны дзень. Прымалі мае намеснікі.

— А я хачу да вас!

— Нэла, — звярнуўся Гукан да сакратаркі, — была гэтая грамадзянка на прыёмах?

Маленькая чорненькая Нэла заружавелася, нясмела і няўпэўнена адказала:

— Была.

— Запішыце яе на пятніцу першай на чаргу. — І ласкава звярнуўся да жанчыны: — Чакаю вас роўна ў дзевяць.

Жанчына збянтэжылася. Старшыня добра ведаў вось такіх, раззлаваных, якія ішлі з яўным намерам пакрычаць, пасварыцца, і ўмеў улагодзіць іх ці хаця б збіць ваяўнічы зэпал.

Жанчына пераключылася на Нэлу, каб тая не забылася запісаць яе першай.

— Вы, таварыш маёр, наконт дарогі? — Твар Гукана ўміг пасуравеў, вочы зрабіліся калючымі і глядзелі не на маёра, а міма, як бы шукалі кагосьці другога. — Дарогу міма школы-інтэрната закрываем. Вы хочаце, каб дзеці глыталі пыл і газы ад вашых машын? Не будзе! Вам далі праезд, прывядзіце яго ў парадак.

— Мост.

Гукан раздражнёна звярнуўся да ўсіх:

— Мост цераз канаву — казе пераскочыць. Праблема, бачыце! Што ж, мне дзяцей паслаць, каб збудавалі вам гэты мост? Пасаромеліся б гаварыць. Такая часць!..

Чалавекі два з наведвальнікаў засмяяліся.

— Таварыш Гукан!

— Не рабіце сакрэтаў там, дзе іх няма. Увесь горад ведае вашу часць, дзе вы стаіце і кудой вы ездзіце. Усё! Ёсць рашэнне выканкома!

Гукан крута павярнуўся да трэцяга наведвальніка, інтэлігентнага чалавека ў акуларах.

— Вы?

— Я, уласна кажучы, таксама...

— Дамовіліся. У пятніцу. У вас што?

— Я наконт інтэрната...

— Да Кушнера. Няхай дае прапановы.

Гукан шукаў вачамі наведвальніка, у якога магла б быць такая справа, каб усе зразумелі: так, гэта першачаргова і важна, мы можам і пачакаць.

Яго позірк спыніўся на зусім маладым чалавеку, амаль юнаку, модна апранутым: светлы касцюм, карычневая сарочка, вузенькі галыптук. Ён стаяў збоку, слухаў размову старшыні гарсавета з наведвальнікамі, і ў вачах яго, крыху блізарукіх, прыжмураных, свяцілася іранічная ўсмешка.

У такіх, што не лезуць назойліва наперад, не заглядваюць лісліва ў вочы і не вельмі нават дамагаюцца прыёму, — у іх бываюць самыя цікавыя справы.

— А вы, таварыш? — цераз галовы другіх звярнуўся да яго Гукан.

— Я? — паказаў на сябе пальцам юнак і як бы здзівіўся. — Я хачу прапанаваць новую планіроўку мікра-раена на Выселках. — І ён падняў скрутак ватманскай паперы.

— О! — узрадаваўся Гукан, у сваю чаргу паказаўшы

пальцам на хлопца.—3 гэтага мы і пачнём! Бо гэта на сённяшні дзень самае галоўнае. Прашу вас.

І наведвальнікі моўчкі і пачціва расступіліся, вызваліўшы старшыню са свайго кола і даючы дарогу да дзвярэй кабінета маладому архітэктару.

У прыёмнай было ўжо душна. А ў кабінете — цудоўны вільготны халадок; зачыніў за сабой дзверы і быццам трапляеш у другі свет. Вокны выходзілі на паўночны бок, на ціхую вуліцу. Гукан кінуў на доўгі стол.

— Вось тут расцілайце свае чарцяжы. Замест кнопак вось гэта,— ён падняў адзін з круглых падшыпнікаў, якія стосам ляжалі на краі стала.

Пакуль наведвальнік разгортваў свае праекты, Гукан павесіў у куце на вешалку кепку, заглянуў у настольны каляндар — якія справы чакаюць сёння? Потым падышоў да адчыненага акна і доўга любавалася на каштан. З таго часу, калі загарэліся белыя свечкі квецені, ён з цікавасцю сачыў, як завязваліся, развіваліся і як цяпер растуць плады каштана, маленькія, яшчэ зялёныя, з ледзь прыкметнай насечкай. Сямён Парфёнавіч глядзеў на іх па некалькі разоў на дзень. Гэта супакойвала, давала адпачынак нервам. Хораша настрайвала.

Але, разглядаючы каштаны, ён раптам адчуў трывогу ў душы. Чаму? Ад чаго?

Нібы спалохаўшыся, што гэтую трывогу можа пачуць старонні Чалавек, старшыня хутка павярнуўся да яго.

— Ну, што ў вас?

— Вось тут...

— Нічога не тлумачце. Я сам... Я, малады чалавек, зубы з'еў на гэтых планіроўках. Так... Так... Гэта ў вас што?

— Сад для дзяцей. З усім комплексам...

— Так... Цікава. Цікава...

Ён ступіў да другога ліста, да трэцяга. Праект яму спадабаўся. Планіроўка мікрараёна, архітэктура яго не былі падобны на ўсё тое, што яму паказвалі дагэтуль. Абком і гарком паставілі задачу — зрабіць мікрараён найпрыгажэйшым у горадзе, самым сучасным па архітэктурным вырашэнні, і некалькі бяскрылых праектаў ужо былі адхілены. А ў гэтага, здаецца, нешта ёсць. Гукан падышоў да століка, на якім стаялі тры тэлефонныя апараты, пазваніў спачатку галоўнаму архітэктару горада Гамбіцкаму, потым свайму намесніку Кушнеру, які займаўся будаўніцтвам. Папрасіў іх зайсці. Кладучы трубку, спытаў:

— Як ваша прозвішча? Хто вы?

— Маё? — зноў-такі нібы здзівіўся хлопец і ўсміхнуўся, мабыць, падумаў: «Нарэшце вы здагадаліся спытаць пра гэта». — Я студэнт Ленінградскага архітэктурнага. Дыпламант. Гэта мой дыпломны праект. Я вырас на Выселках.

— О, брат, гэта ўжо цэлая тэма для рамана! Ведаеш, у нас мясцовы пісьменнік ёсць — Шыковіч?

— Ведаю. Я ў школе яшчэ калі вучыўся, ён у нас выступаў.

— Але... Яго хлебам не кармі, а дай пагаварыць.

І прыгадалася, як учора Шыковіч ледзь не сапсаваў дзень. Хораша было пасля рыбалкі сядзець на верандзе, слухаць, як шуміць дождж і лес. Ён, Гукан, і жанчыны пілі шампанскае, Шыковіч і Яраш — каньяк. Чорт яго цягнуў за язык выказацца супраць культу асобы (цяпер Гукан нават не помніў, чаму пачаў гаварыць пра гэта). Вось тады Шыковіч і разышоўся. Прыгадаў, як Гукан, будучы сакратаром гаркома, прымушаў яго пісаць пісьмы Сталіну. «Сабраўся які сход, актыў — давай Шыковіча, каб ён напісаў прыгожа, паэтычна. Дзе яны, нашы пісьмы, Сямён? Давай калі-небудзь пачытаем! І некаторыя мясціны з нашай кнігі, з першага выдання. Хочаш, пачытаю зараз?»

Жонка і Яраш рашуча супакоілі шумнага гаспадара. Праўда, ён тут жа павярнуў усё на жарт і нават, здаецца, неяк папрасіў у яго, Гукана, прабачэння. Сямёна Парфёнавіча не пакрыўдзіла п'яная балбатня і напамінак пра яго даўнюю дзейнасць. Не ён адзін так рабіў. Такі быў час. Уразіла іншае: фамільярнасць, з якой Шыковіч казаў гэта. Ён тады ж падумаў, што заўсёды меў рацыю, калі вельмі асцярожна прымаў запрашэнні. Нельга адказнаму работніку хадзіць у госці! Людзі хутка губляюць дыстанцыю.

Цяпер, адганяючы непажаданы ўспамін, ён падумаў інакш, больш злосна: «Зазнаўся, няшчасны пісака... Распэразаўся».

Першы ўкаціўся ў кабінет Гамбіцкі, нізкі, тоўсты, з галавой-шарам, бліскачай, аж шызаі ад частага галення. Ён хадзіў, быццам сапраўды катаўся на роліках, хутка, бясшумна. Старшыні архітэктар моцна паціснуў Руку. Маладому калегу свайму кінуў галавой, прывітаўся здалёк:

— Прывет, Кухараў. Ты ўсё-такі вырашыў патурбаваць Сямёна Парфёнавіча? Ах, моладзь, моладзь!

— І правільна зрабіў, што патурбаваў. Цікавы праект,— сказаў Гукан.

Гамбіцкі пільна паглядзеў на старшыню: сур'ёзна ён кажа, шчыра ці з іроніяй, з падэсцю?

— Цікавы. Але не нашы ўплывы, Сямён Парфёнавіч. Не наш стыль, форма. Заходнія.

— А што, па-вашаму, на Захадзе ў архітэктуры няма нічога цікавага? — спытаў Кухараў.

— Не. Чаму? Ёсць арыгінальныя рашэнні. Вельмі своеасаблівыя. Але ў нас не тыя задачы, дарагі мой калега, разумееце?

— А па-мойму, галоўная задача, каб было прыгожа, менш каштавала і людзям было зручна жыць. А вы проста кансерватар!

Шызы шар Гамбіцкага пачырванеў, загарэліся маленькія вушы, як два пялёсткі. Гукан засмяяўся.

— О! А вы малады, ды ранні. Зубасты. Гэта добра,— і раптам на твар яго як бы ўпаў цень і замарозіў рысы.— Але паважайце нас, старых. Мы з Феліксам Янавічам узарвалі заводы ў сорок першым. Мы збудавалі горад на нова. Хіба кепска збудавалі?

Гамбіцкі, сентыментальны чалавек, непрыкметна прамкнуў насоўкай вочы і надзеў акуляры.

— Увогуле — нічога.

— Увогуле! Вы чулі? Увогуле! — плаксіва выкрыкнуў архітэктар.

— Добра збудавалі! — сурова і рашуча сказаў Гукан.

— Добра,— з ледзь прыкметнай усмешкай згадзіўся Кухараў.— Я паважаю старэйшых. Яны вучаць мяне. Але, Фелікс Янавіч... вы кажаце: другія задачы. На Захадзе — Чэхаславакія і ГДР з іх высокай будаўнічай культурай. Хіба ў іх не тыя ж самыя задачы?

— Вось гэта правільна! — з Гуканавага твару, надзвычай багатага на пералівы ценяў і святла, напалавіну сышоў цень — з верхняй часткі, з вачэй. У кабінет увайшоў Кушнер, чалавек з маладжавым прыемным тварам, з пустым правым рукавом. Падаў усім левую руку і без лішніх слоў пачаў разглядаць праект, пераходзячы ад аднаго ліста да другога.

— Ну як, будаўнік? — спытаў Гукан, назіраючы за намеснікам з хітрай усмешкай.

— Ліха яго ведае! Для мяне гэта цёмны лес. Я пакуль на натуры не пабачу, не магу зразумець, дзе добра, а дзе дрэнна,— шчыра і проста прызнаўся Кушнер.

Гамбіцкі хмыкнуў. Гукан паківаў галавой. Яго даўно перастала ўжо здзіўляць шчырасць намесніка, яго незвычайная самакрытычнасць. Пра сябе і пра другіх ён гаварыў толькі праўду, якой бы яна ні была. Чаго не разумеў, не ведаў, не саромеўся прызнацца ні начальству, ні падначаленым. За гэта яго і паважалі і не любілі.

— А мне гэтая планіроўка падабаецца.— Гукан пастукаў пальцамі па першым аркушы.— Разгледзь, Гамбіцкі, там са сваімі... Сур'ёзна. Па дэталях... Памажыце таварышу... Кухараву.

— Калі Гамбіцкаму не падабаецца, ён пахавае без доўгіх надмагільных прамоў,— кінуў Кушнер.

— Іван Фёдаравіч! — пакрыўдзіўся архітэктар.

— А мы вынесем усе праекты на выканком, у тым ліку і гэты... Абмяркуем з удзелам грамадскасці. Выселкі павінны быць прыгажэйшым раёнам! — заключыў Гукан.

У Кухарава пры гэтых словах бліснулі вочы, і ён горача падзякаваў старшыні гарсавета. Яму, магчыма, больш, чым каму другому, хацелася, каб Выселкі сталі прыгажэйшым раёнам. Калі, скруціўшы чарцяжы, Кухараў выйшаў, Гукан кінуў услед:

— Бачылі, якая моладзь расце.

— Прабіўная,— адказаў Гамбіцкі.

— Адукаваная,— уздыхнуў Кушнер.

Гукан пайшоў за свой стол, сеў у крэсла, перагарнуў паперы, выбіраючы, якой заняцца ў першую чаргу. Спытаў:

— Як выхадны правялі?

— Ездзіў дзяцей праведаць у лагер. Сустрэў хлопцаў з завода. Ехалі назад — заехалі ў чайную ў Вярбовічах. І, канешне, выпілі. Ды што пілі! Піва і нейкае пладовае віно. Пойла. Хто ў нас толькі выпускае такую дрэнь? Бр-р, брыдота! Лепш ужо гарэлку піць,— смешна зморшчыўся Кушнер; нават свае чалавечыя слабасці ён ніколі не хаваў, расказваў пра іх проста і шчыра.

Гамбіцкі хмыкнуў, ён ніяк не мог звывкнуцца з гэтай святой прастатой намесніка.

— А я працаваў. Нам, творчым работнікам, няма калі і адпачыць.

Гукан і Кушнер не паверылі, што архітэктар сапраўды працаваў, але змаўчалі.

Гукан сказаў:

— А я так хораша парыбаліў. Каля Дзятлава. На такую мясціну натрапіў... Акуні, дурні, аднаго возьмеш, вя-

дзеш, другія следам ідуць, гатовы на бераг выскачыць. Кілаграмы чатыры нацягаў. А пасля насмяшыў мяне адзін дзівак.— Сямён Парфёнавіч адкінуўся на спінку крэсла і весела засмяўся.— Далібог, даўно ўжо не смяўся так. Шыковіч. Яны там у лясніцтве дачу сабе адгροхалі. З Ярашам. Хароміна! Жывуць, як паны. Дык вось... Прыйшоў Шыковіч на бераг. П'яненькі, безумоўна. Сеў на абрыве. Бубніў, бубніў нешта. І раптам — боўць. У раку! Я гляджу — адзін капялюш плыве. Ледзь я выцягнуў яго. Задрамаў, аказваецца, чалавек. Ха-ха-ха...

Ніколі яшчэ Гукан не смяўся так на службе. Ва ўсякім разе, Гамбіцкі не чуў, а таму ў першы момант нават разгубіўся. І толькі крыху пазней, калі старшыня выціраў хусцінкай вочы, архітэктар захліпаў смехам дробным, перарывістым. Кушнер не засмяўся зусім. Яму чамусьці не спадабалася гэтая веселасць, і ён сказаў:

— Я ніколі не бачыў Шыковіча п'яным.

І гэтым асек Гуканаў смех. Старшыня ўміг замкнуўся: патушыў вочы, сцяў вусны. Нахіліўся над сталом, прыгладзіў рэдкія сівыя валасы.

— Ну, будзем працаваць!

Гамбіцкі выкаціўся.

Кушнер падышоў да акна і, глядаючы на вуліцу, сарваў каштанавы ліст.

Старшыня ўзлаваўся:

— Колькі разоў я прасіў цябе: не чапай лісця. Дурная звычка! Гэтак ты за лета ўвесь каштан абскубеш.

— Увесь не дастану.

Сямён Парфёнавіч кіпеў. Болын чым за год сумеснай працы ён ніяк не мог зразумець: сапраўды гэты чалавек заўсёды кажа тое, што думае, ці часам робіць гэта дзеля таго, каб паздзекавацца з другіх? Вось як цяпер: «Увесь не дастану».

— Калі намеснік старшыні гарсавета будзе так скубі зялёныя насаджэнні, не ведаю, калі мы выканаем рашэнне абкома...

Кушнер засмяўся:

— Будзем мець апраўданне: усю зеляніну папсаваў Кушнер.

Гукан не адказаў. Схіліўшы галаву набок, пачаў пісаць рэзальцюю на нейкай паперы. І Кушнер зноў выказаў тое, што падумаў:

— Мне здаецца, Шыковіч не насмяшыў цябе, а сапсаваў настрой. Чым?

Гукан падняўся, цяжка, па-старэчаму абапіраючыся на стол рукамі. Папрасіў падкрэслена ветліва:

— Іван Фёдаравіч, давай зоймемся справамі.

Кушнер усміхнуўся і бадзёра пайшоў да дзвярэй, кінуўшы на хаду:

— Я еду на будоўлю школы-інтэрната.

Калі за ім зачыніліся дзверы, Сямён Парфёнавіч нервова прайшоўся па кабінёце, спыніўся перад акном, палюбаваўся на каштан, каб супакоіцца. Лісце хутка абсыхала, падымала вострыя зубчыкі ўгору, мяняла колер з ярка-зялёнага на зялёна-матавы. Дзесьці ў верхавіне шамацелі нябачныя птушкі. Усё, як заўсёды, як учора, пазаўчора. А спакой не прыходзіў. Зноў з'явілася трывога ў душы.

«Шыковіч не насмяшыў цябе, а сапсаваў настрой. Чым?» Сапраўды, чым? Калі не лічыць крыху шумнай размовы аб кульце асобы, Шыковіч паводзіў сябе карэктна і гасцінна. Увогуле ўсё з учарашняга дня падабаецца. І цяпер у вушах стаіць шум дажджу. А ў вачах — струмені вады, што льюцца са страхі. Усяродку дачы моцна пахне свежаю сасной, апетытнай юшкай і смажанай рыбай...

Што яшчэ гаварыў Шыковіч? Ага, кароткая размова на беразе аб падполлі, да якой ён потым не вярнуўся нават тады, калі падвыпіў. Што ён сказаў? «Хачу пісаць апо-весць. Дакументальную. Глянучь глыбей. Разабрацца». У чым? У чым ён хоча разабрацца? Безумоўна, штурхае яго на гэта Яраш. Ну што ж, няхай разбіраецца. Магчыма, яму, Гукану, трымацца за ацэнку, якую ён даў падполлю дзесяць год назад, і не вельмі трэба цяпер. Упартасць, нязгода з іншымі поглядамі была б незразумелай... А ўвогуле, каб яго воля, ён не дазволіў бы кожнаму пісаку корпацца ў мінулым. Не твая гэта справа. Пішы пра тое, што бачыш вакол сябе. Быў ты на фронце — пішы пра фронт. А я кіраваў падполлем — я і напісаў пра падполле.

А ўрэшце, усё гэта глупства. Не ў характары Шыковіча заглядваць вельмі глыбока. Не хопіць пораху.

«Я ведаю, якая ў цябе глыбіня, хапеш адны вярхі. Табе здаецца, што гэта ты напісаў за мяне кніжку. Няўдзячны чалавек. Што б ты напісаў без маёй партызанскай дзейнасці, без маіх матэрыялаў і расказаў? Гультай. ч цябе сілком садзіў за рабочы стол. Мая кніжка памагла табе стаць на ногі. Не забывай гэтага!»

Непрыкметна агульныя думкі набылі канкрэтную форму — водпаведзі Шыковічу, успамін пра якога чамусьці

раздражшіў. Праўда, Сямён Парфёнавіч стараўся захаваць аб'ектыўнасць. Ён, напрыклад, упікнуў самога сябе за тое, што ў апошнія гады як бы забыўся на чалавека, які памог яму. «Пісьменнікі — народ самалюбівы, трэба было яго прыласкаць». Але такая аб'ектыўнасць мала памагала. Чым больш ён думаў, тым больш расла злосць на гэтага чалавека. «Бач, раскрычаўся! Пісьмы яго прымушалі пісаць!.. Перапрацаваўся... Зазнаўся — вось у чым бяда».

Гукан не пачуў нават, калі ў кабінет увайшоў сакратар выканкома Гарусевіч. Гэты малады чалавек, надзвычай акуратны ва ўсім — у адзенні, у справах, у захаванні рэжыму жыцця, заўсёды з'яўляўся і знікаў бяшумна, як цень. Нават Гукан, сам педант у жыцці і рабоце, здзіўляўся, адкуль у гэтага вясковага хлопца такая звышакуратнасць. Ідзе самае бурнае пасяджэнне, вырашаюцца важнейшыя пытанні, а ён, Гарусевіч, калі наступае пэўны час, бяшумна знікае і, як стала вядома, у сябе ў кабінете выпівае шклянку баржому і з'ядае бутэрброд, які прыносіць на службу ў кішэні.

Сакратар пачціва кашлянуў.

Гукан нервова ўздрыгнуў, павярнуўся. Ён крыху спахоўся, бо ведаў, што ў апошні час у яго з'явілася старэчая слабасць — разважаць з самім сабой уголос.

— Як гэта вы заходзіце? Дзверы на ўвесь будынак скрыпяць. Адзін вы ўмеце адчыніць іх бяшумна.

— Вы глыбока задумаліся, Сямён Парфёнавіч, — Гарусевіч спачувальна ўздыхнуў. — Справы.

Гукан пільна агледзеў яго. Як заўсёды, гарнітур быццам толькі што з-пад праса, чаравікі — з-пад аксаміткі чысцільчыка. І здавалася, гэтай жа аксаміткай надраены шчокі пасля галення. Гукан непрыязна падумаў:

«Убачыць бы хоць раз цябе непаголеным».

Вярнуўшыся за стол, коратка спытаў:

— Што там у нас?

Гарусевіч сеў у крэсла і пачаў даваць паперы на подпіс.

— Пісьмо ў Савет Міністраў аб дадатковых асігнаваннях на будаўніцтва прадуктовых магазінаў... Згодна пастановы сесіі...

Гукан зняў з п'яра пазногцямі парушынку, акуратна падпісаў і прамакнуў.

— Запіска ў абком аб стварэнні новых паркаў.

Падпісаў размахыста, не чытаючы.

— Адказ у рэдакцыю аб непарадках у пахавальным бюро і на могілках...

— Непарадкі на могілках!.. — Старшыня сумна паківаў галавой. — Чым толькі нам, Кандрат Пятровіч, не прыходзіцца займацца!

— Але, — зноў спачувальна ўздыхнуў Гарусевіч.

Гукан прачытаў адказ і не падпісаў — палажыў убок.

— А тут нам пішуць. Канадскія турысты выказваюць падзяку за гасціннасць. Група балтыйскіх матросаў хваліць наш горад, і асабліва рэстаран.

— Ну, гэта гумарысты, чортавы дзеці. Горад як горад. А рэстаран — дрэнь. Трэба нам паслухаць трэст сталовых і рэстаранаў. — І нечакана спытаў: — Вы бываеце ў рэстаране?

Гарусевіч збянтэжана пачырванеў.

— Не. Што вы, Сямён Парфёнавіч! Праўда, калі працаваў яшчэ ў аддзеле культуры, разы два акцёры тэатра зацягнулі...

Гукан, які любіў свайго сакратара за акуратнасць у рабоце, паглядзеў на яго ў гэты раз зняважліва.

— Чаму гэта ў нас лічаць крамолай, калі чалавек зайшоў у рэстаран? А калі я проста хачу паабедаць культурна?

— Вельмі правільна, Сямён Парфёнавіч! — узрадавана падтрымаў Гарусевіч.

Гукан стомлена пазяхнуў.

— Што там яшчэ?

Сакратар падаў цэлы стос сашчэпленых аркушаў з надрукаваным на машынцы тэкстам.

— Запіска старшыні камісіі па ахове здароўя аб стане бальніц у горадзе і наогул аб усёй нашай медыцыне. І скажу вам, Сямён Парфёнавіч, па-мойму, неаб'ектыўна. Адно адмоўнае бачыць доктар...

— Яраш?

— Яраш. Калі ён пашле гэта вышэй — чакай камісіі.

— Ну, камісій нам баяцца няма чаго. Добра. Я пачытаю. — Гукан ляпнуў па паперы далонняй.

Але чытаць не стаў. Калі сакратар выйшаў, ён зноў падышоў да акна і загледзеўся на свой каштан. Знізу, з вуліцы, далятаў гоман людзей, шыпенне шын на нагрэтым асфальце. Праз лісце каштана прасвечвалася неба, яснае, спякотнае, як і многа дзён ужо. Гукану зноў успомнілася ўчарашняя дача. Ён адчуў сябе стомленым і падумаў, што было б хораша хоць тыдзень адпачыць у такім вольным, лясным, лугавым кутку, каб не ехаць ні на якія "Урорты, дзе спёка і поўна народу. Могуць людзі арганіза-

ваць сабе адпачынак! А вось ён усё жыццё працуе, хвалюецца. Шыковіч цяпер ляжыць пад соснамі ў гамаку і фантазіруе. Ніхто да яго не просіцца на прыём, не патрабуе выканання плана будаўніцтва. І Яраш... Не, Яраш на рабоце. У хірурга, безумоўна, работы хапае, нічога не скажаш, хворыя не могуць чакаць.

Але навошта яму чарніць тое, чаму аддалі столькі сілы і здароўя і ён, Гукан, і сам Яраш?

Старшыня не ведаў, што напісана ў запісцы, і чытаць яе цяпер не хацеў — баяўся, што яшчэ болын сапсуе настрой. Падумаў, чаму Яраш учора ніводнага слова не сказаў пра гэтую запіску. З-за далікатнасці, каб не турбаваць госця службовымі справамі? Ці, можа, гэта хітры план, разведка праціўніка, на якога рыхтуецца наступ з усіх бакоў? Кніжка, ацэнка падполля, бальніцы... Але чаму гэта наступ яны вырашылі пачаць цяпер? Можа, прачулі што? Ці атрымалі моцную падтрымку? Ад каго? І раптам Сямён Парфёнавіч успомніў. Сакратар гаркома Тарасаў неяк у гутарцы сказаў, што да вайны ён і Шыковіч працавалі ў адным раёне. Вунь яно што! Старыя сябры. Але не падобна, каб Тарасаў мог займацца такімі інтрыгамі. Ды і навошта яму? Працуюць яны мірна і дружна, без канфліктаў.

А нарэшце, чаму яму здаецца, што запіска Яраша — нейкі падкоп пад яго, старшыню гарсавета? Яраш з суровай крытыкай выступаў на сесіі яшчэ гады два назад. І крытыка гэтая была на карысць: міністэрства праявіла болынную ўвагу. Адкрыты новыя паліклінікі. Будуюцца бальніца.

Усё-такі каштан супакоіў. Гукан пасмяяўся са сваёй трывогі і вярнуўся да стала. Няма калі займацца аналізам пачуццяў! Ішоў звычайны рабочы дзень старшыні гарсавета. Тэлефонныя званкі. Наведвальнікі. Паперы. Лівень папер. Недзе ўжо ў сярэдзіне дня пазваніў намеснік старшыні аблвыканкома Мухля. Высвятляў дэталі пераносу гарадской мяжы. Горад рос. Пад канец доўгай тэлефоннай размовы Гукан спытаў між іншым:

— Слухай, Пятро Макаравіч, хто ў нас назірае за будаўніцтвам прыватных дач? Я ведаю, што я займаюся там, дзе адведзены былі ўчасткі пад такое будаўніцтва. У Загайным. І там парушэнняў колькі хочаш. Але там усё-такі ёсць нейкі нагляд... А я маю на ўвазе дачы дзікія, што растуць у другіх месцах як грыбы. Дзе? Ты сам добра ведаеш дзе. Не ведаеш? Рэдка, значыцца, аб'язджаеш свае ўладанні. Што б рабілася ў горадзе, каб я гэтак не ведаў, дзе

што будуюцца. Анархія! Не хвалюся. У Дзятлаўскім лясніцтве бачыў, якая хароміна вырасла? Але, Яраша і Шыковіча. Я ж не кажу, што ім не трэба дачы. Няхай адпачываюць на здароўе. Хлопцы сапраўды добрыя. Здольныя. Але хто ім адводзіў участак? Лясгас? Райвыканком? А маюць яны правы? Глядзі, брат. Ведаеш, як цяпер прэса выступае супраць прыватнай уласнасці? Каб нас з табой не пагладзілі... Людзі яны разумныя. Але я не сказаў бы, што вельмі разумна з іх боку будаваць такія харомы сярод лесу. Не адзін дзесятак кубаметраў. Мая сяброўская парада табе — пацікаўся. Пацікавішся? Вось-вось... Каб не было нечаканасцей... Ну, прывет!

Скончыўшы размову, Гукан задаволена пацёр рукі, падшоў да акна, зноў палюбаваўся на свой каштан. Ужо і праз густое лісце ў кабінет дыхаў спякотны летні дзень.

4

Яраш сядзеў у ардынатарскай і курыў. Ён стаіўся. Тры гадзіны каля аперацыйнага стала. Дзве цяжкія аперацыі. Асабліва стаміла апошняя — на дзіцяці.

Аперацыі на дзецях заўсёды стамялі яго. Колькі год практыкі, слава лепшага хірурга вобласці, а хваляваўся ён сёння, як студэнт.

Попел ад папяросы ўпаў на халат. І адразу ж спрытная рука нячутна падставіла попелыніцу. Яраш падняў галаву і з удзячнасцю зірнуў на аперацыйную сястру. Ён ведаў, што гэтая дзяўчына ўлюбёна ў яго. І ён таксама любіў яе: Маша, нягледзячы на сваю маладосць, была лепшай аперацыйнай сястрой з усіх, з якімі яму даводзілася калі-небудзь працаваць. Яна разумела не толькі кожнае яго слова, але кожны рух, жэст. Варухнулася яго левае брыво — і яна ведала, які інструмент трэба падаць. Збегліся зморшчынкі на пераносіцы — і Маша папраўляла асістэнта. Яна ўмела так прамакнуць пот на яго лбе і вісках, што ні на секунду, ні на міг не адрывала ад хворага, не перашкаджала аперацыі. Яна ўсё ўмела і ўсё ведала.

«Залатая сястра», — сказаў неяк Яраш. Урачы прынялі гэта як жарт: Маша была рыжая, і не проста рыжая, а ўся агніста-чырвоная. Чырвоныя косы, бровы, нейкія залацістыя рудзінкі абсыпалі нос, шчокі, рукі. Тады Ярашу стала шкада яе. Яму заўсёды было шкада непрыгожых жанчын. І ён больш ніколі не казаў «залатая сястра», нават завоч-

на. У добрым настроі ён казаў пра яе: «Мой хірургічны геній».

Маша скінула касынку і гэтак жа спрытна, умела, як і працавала, папраўляла валасы. І раптам Яраш убачыў, упершыню за два гады, што яна прыгожая. Стройная, высокая; капа яе валасоў на фоне акна гарэла, як жар. З узнятымі рукамі яна як бы цягнулася ўгору, і здавалася, вось-вось узнімецца і паляціць на нейкую іншую планету, з якой яна і з'явілася, гэтая дзівосная жанчына.

У доктара ў апошнія гады частая з'ява — такія вось нечаканыя адкрыцці прыгожага. Так, напрыклад, зусім нядаўна ён адкрыў хараство Васільеўскага «Мокрага лугу», які раней бачыў многа разоў і ніяк не мог зразумець, чым карціна адрозніваецца ад звычайных падобных пейзажаў, якія пішуць іх абласныя мастакі. Яшчэ раней ён гэтак жа адкрыў «Вішнёвы сад». У маладосці некалі не даседзеў на спектаклі да канца.

Маша ўбачыла, адчула, што ён глядзіць на яе як на жанчыну, і ўся ўстрапянулася, спалоханая і ўзрадаваная. Так і застыла з паднятымі рукамі. Не, яна не проста была ўлюбёна ў гэтага дужага, разумнага, таленавітага чалавека. Яна кахала яго, глыбока, тайна, безнадзейна. І вось наступіў момант, можа, адзіны і непаўторны, калі і ён пачуў токі гэтага кахання.

Позірк іх сустрэліся. У Машы спынілася сэрца. Яраш адчуў адказнасць за кожны свой рух у гэты міг. Ён умеў валодаць сваімі пачуццямі. Патушыў недакураную папяросу (курыў ён цяпер толькі пасля цяжкіх аперацый), адкінуўся на спінку канапы і сказаў проста, даверліва:

— Стаміўся я, Маша...

Яна выдыхнула паветра, апусціла рукі і... зрабілася зямной. Але што гэта? Вочы... Яе залатыя вочы раптам адплылі некуды, на іх месцы закалыхаліся зялёныя хвалі мора. Ён ніколі не бачыў у яе праяў сентыментальнасці, яна заўсёды была строгая і маласлоўная. Што ж яе кранула так? Радасць душэўнай блізкасці? Ці крушэнне апошняй надзеі? Ён падняўся, падышоў, лёгка абняў за плечы — так ён рабіў часта, гэтак амаль несвядомы сяброўска-паблаглівы жэст старэйшага — і пачуў, як дробна дрыжаць яе плечы. Ён сказаў:

— Не трэба, Маша. Мы з вамі добрыя сябры. Мы застаемся сябрамі, праўда?

Яна ўсміхнулася з удзячнасцю, прыгнулася, каб вызваліць плячо з-пад яго рукі, і пайшла да дзвярэй.

Яраш сеў і закурыў другую папяросу.

Хвілін праз колькі Маша з'явілася ў дзвярах і звычайным голасам напаміла:

— У чатыры ў вас кансультацыя ў трэцяй бальніцы.

Яна была не толькі лепшай аперацыйнай сястрой, але і яго добраахвотным сакратаром — заўсёды ўсё помніла.

— Дзякуй, Маша.— Ён уздыхнуў і зноў чамусьці паўтарыў: — Стаміўся я сёння.

Яраш не любіў трэцяй бальніцы з-за галоўнага ўрача яе Тамары Гаецкай. Да вайны яны разам вучыліся ў медвучылішчы. Разам паступалі ў інстытут. І ўжо тады Тамара заляцалася да яго. Але вайна іх разлучыла. Тамара паспела эвакуіравацца, скончыла інстытут, была на фронце. Вярнулася ў родны горад і адразу заняла кіруючую пасаду ў аддзеле аховы здароўя. Урач яна была бяздарны, але арганізатар неблагі, а галоўнае, мела вялікую прабіўную сілу — да ўсіх дайсці, усё дастаць, знайсці... Яраша яна таксама адразу знайшла. І вельмі хацела прыгрэць, прысвоіць. Але ён быў непакісны і цвёрды. Што яна ні рабіла, на якія хітрыкі ні ішла, ён толькі ў адным не вытрымаў — разы два прыняў яе матэрыяльную дапамогу. Яму было дужа цяжка, пакуль канчаў інстытут, бо малы Тарас хоць і знаходзіўся ў цёткі Любы, але быў яго сынам, і ён лічыў сваім абавязкам штомесячна высылаць на ўтрыманне хлопца. Тамара гэта ведала і ўмела памагчы тактоўна і хітра.

А калі ён ажаніўся з Галінай, Тамара проста ашалела. Можна сказаць, што яна паставіла сабе за жыццёвую мэту: спакусіць яго, зрабіць палюбоўнікам. І вось ужо пятнаццаць год дамагаецца гэтай мэты, не грэбуючы нічым. Сама даўно ўжо замужам, мае сына і ўсё адно ніяк не ўтаймуецца. Прыстае нахабна, цынічна — на людзях, на нарадах, сходах. Заляцаецца ў прысутнасці Галіны і свайго мужа. Гэтыя яе заляцанні, званкі на дом, запрашэнні давялі Галіну да хваробы, бо рэўнасць яе набыла паталагічны характар, стала псіхозам. Антону, гордаму волату, колькі разоў прыходзілася ўніжана пераконваць жонку, што ён ніколі нават не дакрануўся да гэтай жанчыны, акрамя звычайнага прывітальнага поціску рукі — як з усімі людзьмі. Галіна люта, не па-чалавечаму ненавідзела Іаецкую.

Неяк, калі яны добра пасябравалі, Яраш паскардзіўся Шыковічам, як адна дурніца атручвае яму жыццё і сямей-

нае шчасце. Кірыла сказаў тады не то жартам, не то сур'ёзна:

— А ведаеш, я на тваім месцы паказаў бы ёй сваю мужчынскую сілу. І, запэўняю цябе, яна адразу б сціхла. Зрабіла б гэта глыбокай тайнай. Беспамылковы псіхалагічны ход.

Яраша ўразіла, што Кірыла мог сказаць так пры жонцы. Што было б, каб ён сказаў гэта пры Галіне! А Валя засмяялася, ляпнула мужа далонь па лысіне і сказала:

— Каб яна была ў цябе, гэтая сіла.

Галіна ў сваю чаргу скардзілася Валі, і разумная, аб'ектыўная настаўніца больш паверыла ёй — такая ўжо жаночая псіхалогія.

...Яраш не даехаў да бальніцы. Ён рабіў так часта, каб потым непрыкметна праскочыць прахадную і цераз скверык, абышоўшы галоўны корпус, трапіць у хірургічны. Так ён пазбягаў сустрэчы з Тамарай Аляксандраўнай, якая яўна падпільноўвала яго са свайго кабінета. Праўда, яна часта з'яўлялася ў аддзяленне, але там, пры хворых, мусіла паводзіць сябе стрымана і карэктна. Ярашу былі агідныя ўласныя маневры. Ён даўно адмовіўся б ад кансультацый у гэтай бальніцы, але аддзяленнем тут загадваў здольны малады хірург Майзіс. Яраш любіў гэтага хлопца і не мог адмовіць яму ў дапамозе. Увогуле, ён стараўся зрабіць усё, каб яго малодшыя калегі як мага менш рабілі памылак.

На гэты раз праскочыць непрыкметна не ўдалося: у прахадной затрымала калгасніца з трохгадовым сынам. Хлопчыку пры нараджэнні няўмелая акушэрка вывіхнула ножкі. Яраш тут жа на лавачцы ў скверыку паглядзеў малага.

— О, цераз паўгода будзе танцаваць!

Маладая маці залілася слязамі ад шчасця.

— Я напішу вам запіску, каб Мішу паклалі ў маё аддзяленне. Ах, шкада, што я адпусціў машыну!

— Ой, доктар, што вы! Я данясу.

— Далёка. Горача.

— Хіба нам прывыкаць! Абы выпрасталі яго ножкі. Сыночак, родненькі, скажы дзякуй.

Хлопчык, смела і вельмі сур'ёзна глянуўшы на доктара, як дарослы, сказаў:

— Дзякуй, дзядзя.

— О, ты, брат, герой!

— Ён усё пытае: мама, ці буду і я бегаць, як Лёнька? Старэйшы наш. Будзеш, сыначка, будзеш бегаць!

Яраш напісаў запіску.

І тут з'явілася яна, Тамара Аляксандраўна. Падплыла па чорнай асфальтавай дарожцы, быццам статуя, уся асяляпляльна белая: белыя басаножкі, белы халат, белыя валасы, твар нібы вымыты малаком, толькі бровы ды вейкі крыху падчорнены ды нафарбаваны губы. Яна невысокая, сярэдне для сваіх год распаўнелая, пышнагрудая — па-свойму прыгожая. Многім мужчынам яна падабалася. Гаецкая ведала гэта, і тым больш яе прыводзіла ў шаленства поўная няўвага таго, хто даўно падабаўся ёй.

— Прафесар Яраш, што за прыватная кансультацыя? У маёй клініцы?

Калгасніца спалохалася белай доктаркі.

— Сыноч мой, доктарка. Ножкі ў яго... А тут сястра з нашай вёскі... Прыезджай, кажа, мы папросім доктара...

Яраш, нічога не адказаўшы, пачаў тлумачыць жанчыне, як праехаць у іх бальніцу.

— Палажыць яго ў нас,— кінула на малага Тамара Аляксандраўна.

— Дзякую,— адказаў Яраш.— Я хачу даць цікавую аперацыю нашаму артапеду. Я сам буду асісіраваць яму...

Гаецкая пры хворых заўсёды казалася яму «прафесар» і рабіла гэта без іроніі. Для простых людзей доктар — любы ўрач, а Яраш — кандыдат навук, славыты хірург, трэба ж неяк адрозніць яго ад звычайных урачоў. Ды і самой ёй было прыемна называць яго прафесарам, узвысіць над другімі ўрачамі.

— А ты добрая сёння,— з іроніяй сказаў Яраш Тамары Аляксандраўне, калі калгасніца, сто разоў падзякаваўшы, пайшла.

— Я заўсёды добрая.— Яна расплылася ва ўсмешцы. Ярашу здалася, што гэтая цукровая жанчына вось-вось растане пад яркімі праменьнямі чэрвеньскага сонца.

- Для сябе. Ты заўсёды добрая для сябе. А ведаеш, як называецца такая дабрыня?

Яна перасмыкнула падфарбаванымі вуснамі, але змаўчала. Ведала: калі пачаць пікіравацца, ён нагаворыць не-прыемнасцей. Ласкава прапанавала:

- Зайдзі да мяне, Антон. Я напаю цябе Еадой. Іолькі што прынеслі сіфон. І сіроп ёсць.

Ён пазбягаў заходзіць у яе кабінет, але яму хацелася ііць, і ён ведаў, што для сябе гэтая жанчына р'ць камфорт.

Яна пасадзіла яго ў мяккае крэсла каля пісьмовага стала; крэсла было глыбокае, зручнае, а льяны чахол вільготны і халаднаваты. Сама пайшла за цыратавую зялёную занавеску, што адгароджвала ўмывальнік, і вярнулася з запацелым сіфонам, бутэлькай сіропу і шклянкамі.

Яраш памацаў сіфон і свіснуў. Падняўся, заглянуў за занавеску, засмяўся:

— Быў я ў міністра, у прэзідэнта акадэміі. Усё бачыў, але халадзільнік у кабінёце... Ты геній, Тамара!

— Ён часова ў мяне, у лабараторыі рамонт.

Яна наліла ў шклянкі вады, пасля сіропу, памяшала лыжачкай, працягнула адну шклянку Ярашу. Блакітныя вочы яе зрабіліся вішнёвымі, калі пачала піць. Адпівала маленькімі глыткамі і не зводзіла позірку з гасця.

Яраш не сеў, адышоў да акна і прагна выпіў халодную смачную ваду. Яна наліла яшчэ.

— Даўно я з табой не выпівала. Вып'ем хоць вады. Запрасіў бы на дачу. Кажуць, жывеш, як на небе.

— У гасці запрашаюць сяброў сям'і.

— А хіба я не сябра твой? Лепшага ў цябе няма.

Непрыкметна яна апынулася зусім блізка ад яго.

— Не прытварайся, Тамара, мы не маленькія. Ты добра ведаеш, як цябе «любіць» Галіна. А мне спакой жонкі даражэй за ўсё.

— Яна робіцца мяшчанкай, твая Галіна.— Дзіўна мяняўся колер яе вачэй у залежнасці ад настрою, як у кошкі, у той міг яны сыпанулі нейкія шэрыя іскры.

— Чорт яго ведае, цяжка сказаць, у чым яно праяўляецца ў наш час, мяшчанства.

Яна падплыла так блізка, што Яраш, здавалася, адчуў гарачыню яе паружавелага твару і ўбачыў, што вочы яе сталі масляністыя. Ён адступіў у кут паміж сталом і сцяной. Яна гарача дыхала яму ў твар.

— Чаму ты пазбятаеш мяне? Я люблю цябе.

— Я гэта чуў, Тамара. Многа разоў. Пусці.

— Люблю і жадаю... Пацалуй мяне. Адзін раз. Шкада табе?

Жанчына траціла ўсякую прыстойнасць.

Ніколі яшчэ пры ўсёй сваёй нахабнасці ёй не ўдавалася паставіць Яраша ў такое недарэчнае становішча. Загнаны ў кут, прыціснуты да сцяны, ён не ведаў, што рабіць, як вызваліцца. Піхнуць яе? Паслаць да д'ябла? І раптам... дзве дэталі кінуліся ў вочы: занавескі, што закрывалі толькі ніжнюю палавіну акна, і тое, што яна, мабыць, забыўшыся,

усё яшчэ трымае шклянку з вадой у руцэ. Яраш нечакана падхапіў яе пад пахі, рыўком падняў высока ўгору і... паставіў на пісьмовы стол. Няхай хто-небудзь з персаналу ўбачыць праз акно свайго галоўнага ўрача на стале са цікланкай, напоўненай невядомай вішнёвай вадкасцю!

Тамара Аляксандраўна ўсяго чакала ад гэтага чалавека — абразлівых слоў, пагрозы, нават штуршка... Але такога ўчынку не чакала. Разгубілася. На нейкі міг белай статуяй застыла на стале.

Яраш паспеў адысці да дзвярэй і ўзяць капялюш.

Нарэшце яна саскочыла на падлогу, гопнула, аж забрынчалі шыбы. Засмяялася:

— А ты робішся жартаўніком. Прагрэс!

Твар яе гарэў. Але ўсё адно яна пайшла следам за ім. У калідоры ён пачуў ззаду стук яе абцасаў і ўзлаваўся. Разбэшчаная баба! Як можна такому чалавеку даручыць кіраваць бальніцай? Ён не выйшаў адразу на двор, а знарок пайшоў у тэрапеўтычнае аддзяленне. У доўгім паўцёмным калідоры на ложках ляжалі хворыя. У той бальніцы, дзе Яраш загадваў аддзяленнем, такой з'явы даўно ўжо не было: хворыя ў калідорах не ляжалі, усё навокал ззяла чысцінёй. Таму выгляд гэтай бальніцы яго заўсёды раздражняў, аб непарадках тут пісаў ён у сваёй запісцы выканкому гарсавета. Але ў злосці, у гневе ён быў такі ж нястрыманы, як Гаецкая ў страсці. Не зважаючы на хворых, на персанал, ён загрымеў на ўвесь корпус:

— Калі тут нарэшце будзе падобна на бальніцу? Што гэта такое?

Тамара Аляксандраўна дагнала яго, сціснула локаць:

— Антон!

— Клініка! Памыйная яма, а не клініка! — не сціхаў ён.

Тады і яна загаварыла ўголас, хітра адводзячы ўдар:

— Нам не даюць столькі грошай, колькі вам, прафесар. Пахадайнічайце за нас. Вы старшыня камісіі гарсавета.

— На халадзільнік у цябе знайшліся грошы!

Але калідор скончыўся, і яны выйшлі на двор. Пад яркім сонцам, дзе навокал усё ззяла і зелянела, гнеў Яраша растаў. Ён глянуў на сваю спакусніцу і ўбачыў, што яна, зажмурыўшыся ад сонца, усміхаецца па-ранейшаму ласкава, закахана.

«Чортава баба! З яе што з гуся вада. Чым жа цябе дапячы?»

І раптам успомніў... Сказаў спакойна, з усмешкай,

быццам між іншым, мірна ідучы побач з ёй па асфальтавай дарожцы:

— У рэдакцыю прыйшло пісьмо... Мне Шыковіч расказаў. Распісваюць добрыя людзі, як ты выкарыстоўваеш санітарную машыну. На Украіну — па вішні, з раніцы — на рынак, увечары — у лес. А ўрачы «неадкладнай» ходзяць пехатой. Я кажу яму: калі пра Гаецкую, то можна пісаць без праверкі. Усё правільна, ручаюся галавой. Цяпер я падкіну яму факт з халадзільнікам... Сенсацыйны фельетон будзе!

Яна спынілася. Ён па інерцыі зрабіў крокі два і павярнуўся. Яна застыла ў дзіўна нязграбнай позе, нахіліўшыся набок, бо трапіла адной нагой у канаўку для сцёку вады. Твар яе, што хвіліну назад палаў, пабялеў, ноздры непрыгожа раздуліся.

Яраш адчуў, што ў ім загучала вясёлая лёгкая музыка. Нарэшце ён знайшоў, чым дапячы ёй. Яна адказала пагрозліва, холадна — ніколі яшчэ не гаварыла з ім такім тонам:

— З'явіцца фельетон, я табе да смерці не дарую.— І, не развітаўшыся, павярнулася і пайшла назад.

Ярашу раптам захацелася гарэзліва, па-хляпечы свіснуць ёй услед.

Майзіс, маленькі, кучаравы, у вялікіх чорных акулярах, сустрэўшы яго на ганку аддзялення, сказаў:

— У вас сёння, калега, добры настрой.

— А хіба вы бачылі калі-небудзь мяне ў дрэнным настроі?

— Не. Але часам чалавек бывае залішне задумлівы. Ён уважлівы ў працы, але не бачыць хараства вакол сябе.

Яраш засмяяўся:

— Майзіс, ведаеце што? Прыязджайце да мяне на дачу. Я пакажу вам такое хараство, якога вы, гараджанін, зроду не бачылі.

Але, пракансультаваўшы колькі хворых, Яраш зноў адчуў сябе стомленым. З ім рэдка гэта здаралася.

— Відаць, зноў будзе навальніца. Хочацца спаць,— сказаў ён Майзісу, пазяхнуўшы, калі яны пераходзілі з палаты ў палату.— Апошні?

— У мяне апошні. Ды вельмі прасіла хворая з тэрапіі, каб вы паглядзелі яе. Асабіста вас просіць, Антон Кузьміч. Па-мойму, цікавы выпадак. Мітральны стэноз. Згодна аперыравацца.

Яраш паглядзеў на гадзіннік, уздыхнуў:

— Ах, Майзіс, Майзіс, карыстаецца вы маёй слабасцю.

— Што зробіш, Антон Кузьміч. Такая наша прафесія.

— Але, брат, прафесія наша цяжкая. Нічога не скажаш.

Прыгадаўшы аддзяленне, куды яму належала ісці, і гадоўнага ўрача, Яраш зноў адчуў злосць. Беспарадак, бруд не толькі ў бальніцах, але і ў другіх месцах яго, звычайна спакойнага, прыводзілі ў лютасць. Можа, праз гэта пра яго хадзілі легенды. Расказвалі, напрыклад, што ён пабіў урача сельскай бальніцы, якую правяраў, аддаў пад суд хірурга, які аперыраваў п'яны, што ён у часе сваіх аперацый мацюкаецца на асістэнтаў і сясцёр. Усё гэта, безумоўна, выдумкі. Урача ён завёз у райком, хірургу толькі пагразіў судом, а мацюкнуўся адзіны раз на асістэнта, які зрабіў памылку. Гэтыя выдумкі таксама злавалі Яраша; ён бадай пакутаваў, калі бачыў, што маладыя ўрачы баяцца яго і праяўляюць залішнюю пачцівасць, быццам ён сапраўды сівагаловы прафесар, сусветнае свяціла.

Па дарозе ў тэрапеўтычнае аддзяленне ён сказаў Майзісу:

— У Гаецкай у кабінэце халадзільнік. А шторы? Бачыце якія? Побач з такім аддзяленнем!

Майзіс падняў галаву, і з яго акуляраў выскачылі асляпляльныя зайчыкі. Усмешка варухнула тоўстыя вусны.

— У нас яе завуць «царыца Тамара».

— Бо вы бяззубыя тут, як малюскі. Прапясочылі б гэтую «царыцу» на партыйным сходзе.

— Для гэтага патрэбна прыныповаць доктара Яраша.

— Не падхалімнічайце, Майзіс.

Маладзенькая ўрач, якая вяла хворую, сустрэла іх у калідоры і адразу разгубілася — пачырванела, пачала заікацца, называла Яраша — «прафесарам». Ён не ўзлаваўся на гэтае дзіўчо. Але, баючыся, што ўсё разам — яе пачцівасць, выгляд аддзялення, успамін пра Тамару — можа даць недзе гнеўную ўспышку, Яраш нахмурыўся, апусціў галаву, выключыў увагу (ён умеў гэта рабіць), каб менш бачыць і чуць.

Яны ўвайшлі ў палату, дзе стаяла штук сем ложкаў, паміж імі было цесна праходзіць. Як ні хацеў Яраш, усё адно ўбачыў усё адразу: ложка, сцены, пацямнелыя ад ста-Расці залатаныя навалачкі, прасціны, ручнікі, абшарпаныя тумбачкі і хворых — хто як глядзіць на яго: з шкавасцю, аоыякава ці хоча папрасіць: «Доктар, паглядзіце і мяне».

— Вось наша хворая,— сказала ўрач, спыніўшыся каля ложка ў кутку, і, спахапіўшыся, падала Ярашу табурэт.

Хворая як хворая. Такіх ён бачыў сотні. Маленькая жанчына, такая худая, што здавалася, пад коўдрай — пустата. А на падушцы спакутаваны твар з яркімі прыкметамі яе хваробы: крыху збяклая ўжо сінюшнасьць губ, крылляў носа. А шчокі заружавелі. Хвалюецца. І вочы... Якія вочы! І як яны глядзяць! Чаго толькі не бачыў за сваё жыццё і ўрачэбную практыку Яраш, але такія вось вочы яго заўсёды выводзілі з раўнавагі. Яны прасілі, малілі, выказвалі надзею, страх — усю бясконцую гаму пачуццяў чалавека, які прагне жыць.

Сядзячы на табурэт, ён падумаў, што ў большасці такіх цяжкахворых жанчын прыгожыя валасы. Ад кантрастнасці, відаць. У гэтай вунь таксама якія чудоўныя — светла-залацістая пышная карона. Каб не сустракацца позіркам з хворай, Яраш разглядаў свае вялікія, адбеленыя спіртамі і эфірамі пальцы і слухаў даклад урача. У яго ўжо выпрацавалася прафесійная звычка: чуць і фіксіраваць у памяці толькі тое, што патрэбна яму як кансультанту. Усё іншае, у тым ліку прозвішча і імя, ён выясняў пасля, калі сам пачынаў аглядаць хворага. Але паведамленне ўрача аб тым, што хворая перанесла першую атаку рэўматызму ў нямецкім лагеры, узварухнула яго. Ён глянуў на гэтую маленькую жанчыну з цікавасцю і жалем, сустрэў яе вочы, поўныя дзівоснага агню і малення, падумаў: «Вось яна, вайна. Збудаваны гарады. А сэрцы людзей... Сэрцы ранены». Ён падумаў пра сэрцы не наогул. Не. Як урач уявіў канкрэтнае маленькае сэрца, у якім развіўся парок. Урач расказвала, у якім стане хворая паступіла ў бальніцу:

— Ацёчнасьць ніжніх канечнасцей... Рэзка павялічана пячонка...

— Калі паступіла? — спытаў Яраш.

— Два тыдні назад.— Урач збянтэжылася, забылася, на чым яе перапынілі.

— Гаварыце, гаварыце.— І зноў збоку здавалася, што кансультанта цікавяць толькі ўласныя рукі.

— Быў праведзены курс лячэння...

І раптам у аднатонны даклад, перасыпаны лацінскімі словамі, уварваўся шэпт:

— Кузьма...

Яраш нават спачатку не звярнуў увагі.

— Антон Кузьміч,— гучна паправіў Майзіс, які стаяў за спіной у Яраша.

Тады Яраш рэзка падняў галаву, паглядзеў на хворую. Яна ўсміхнулася вінавата і зноў нясмела прашаптала ўжо другое імя:

— Віктар...

Яраш адчуў, што праз рукі яго быццам прапусцілі электрычны ток, закалола ў кончыкі пальцаў: ён пачуў свае падпольныя клічкі.

У яго былі надзвычай чуткія пальцы, паталагічна чуткія, нават уласныя эмоцыі ён перш за ўсё адчуваў пальцамі. Вось так заколе — значыцца, злосць, радасць, здзіўленне.

Ён пазнаў гэтую жанчыну. Але не верыў вачам. Хіба ўваскрасаюць мёртвыя? Колькі прайшло год! Дзе яна была дагэтуль?

Ён павольна падняўся з табурэта.

Урач са страхам глядзела на сваю пацыентку: што тая трызніць?

Майзіс лёгка свіснуў: ён быў рамантык, любіў прыгодніцкія кнігі, фільмы, нечаканыя сустрэчы людзей.

Хворая супакоіла свайго ўрача простым і ясным запытаннем:

— Не пазнаяце, Антон Кузьміч?

Яраш умеў стрымліваць свае пачуцці ў любых абставінах. Але тут не стрымаўся.

— Зося? — прашаптаў ён так, што ўздрыгнула ўрач, прыўзняліся на локцях хворыя, а Майзіс у захапленні пацёр рукі.

— Зося! — паўтарыў ён гучней і, высокі, мажны, схіліўся над ложкам, як бы хочучы загарадзіць яе ад чужых вачэй, ад хвароб, ад усіх навал. Узяў тонкія, схудалыя рукі ў свае мяккія шырокія далоні, асцярожна сціснуў:

— Адкуль вы з'явіліся, Зося?

А ў дзверы ўжо заглядвалі сёстры, хворыя, і ўсё аддзяленне загудзела, як разварушаны вулей.

5

На супынцы таксі каля вакзала адзін з шафёраў ветліва запрасіў Яраша:

— Калі ласка, доктар, у маю машыну.

— У Дзятлаўскае лясніцтва. Ведаеце?

— Ведаю. Наш брат усё мусіць ведаць.

«Волга» рванула з месца, Яраш па інерцыі адкінуўся на спінку і гэтак застыў. Мільгалі вулічныя ліхтары, вітрыны, сігналы сустрэчных машын. Ён заплюшчыў вочы, але не адчуў асалоды адпачынку. Дзень скончаны. Незвычайны дзень. Яраш жыў уражаннімі ад сустрэчы з чалавекам, якога васемнаццаць год лічыў мёртвым. «Вось сюжэт для Кірылы», — Ён хацеў надаць думкам іншы кірунак, абстрагіравацца і супакоіцца. Але дарэмна. Супакоіцца не так проста.

Зося папрасіла, каб ён аперыраваў яе. І не сказала, як многія іншыя: «Лепш памерці, чым так пакутаваць». Не. Яна верыць, што ён здолее ўратаваць яе.

Калі тая аперацыя! Праз месяц... І ці можна яе ўвогуле аперыраваць? Гэта яшчэ пакажуць даследаванні. А ён ужо хвалюецца. Хьалюецца, бадай, мацней, чым перад сваёй першай самастойнай аперацыяй. Уяўляе яе сэрца, бачыць, як на макеце, звужэнне левай перадсардэчна-страўнікавай шчыліны... Недастатковасць клапана... Мозг пачынае напружана працаваць. Ідзе аперацыя. Ён уважліва і прыдзірліва прасочвае ўвесь ход яе, ад падрыхтоўкі хворай да...

Раскрывае грудзі... Бярэ сэрца... Вось яно...

Машына рэзка спынілася. Яраш расплюшчыў вочы. Стаялі перад закрытым шлагбаумам каля чыгуначнага пераезду на ўскраіне горада.

«Усяго праехалі?» — здзівіўся ён.

Прайшло некалькі хвілін, а ён траха не скончыў такую аперацыю, на якую патрэбны гадзіны.

— Задрамалі, Антон Кузьміч? — спытаў шафёр.

Дзесьці збоку пыхкаў паравоз. Затрубіў у ражок стрэлачнік.

Яраш заглянуў шафёру ў твар, асветлены слабым водбліскам прыбораў і чырвоным ліхтаром шлагбаума. Не, гэтага чалавека ён не лячыў, памяць у яго на твары добрая. Шафёр, зразумеўшы, што доктар хоча пазнаць яго, растлумачыў:

— Вы ўратавалі майго сына, Антон Кузьміч. На ўсё жыццё вам удзячны. Маці штодня ўспамінае. Хаця б ты, кажа, павазіў доктара. Скажыце, і я кожны дзень буду вазіць вас.

— Хабар? — усміхнуўся Яраш.

— Які хабар, доктар? — пакрыўдзіўся шафёр. — Хабар даюць за цёмныя дзялы. А тут — жыццё сына...

Прайшоў нядоўгі таварны састаў. Старэнькі паравоз

сыпануў у начное неба жменю іскраў. Але яны не сталі зоркамі — упалі назад на зямлю і патухлі.

Павольна падымаўся шлагбаум. У нейкі міг замест чырвонага ліхтара загарэўся зялёны. Яраша заўсёды здзіўляла гэтая няхітрая механіка.

Машына кінула на пераезд сноп кароткага святла. Заблішчалі рэйкі. Вартаўнік пагразіў пальцам. За пераездам фары выхапілі з ночы больш доўгі кавалак чорнай шашы.

Яраш глянуў убок і ўбачыў зоркі. Іх было мала, і яны плылі над чорным лесам, які заўсёды ўначы чамусьці здаваўся горнай градой — з вяршынямі, доламі, цяснінамі. А ўдзень гэта была зусім роўная сцяна лесу за кіламетр ад дарогі. Там, наперадзе, лес падступіць да самай шашы, і тады знікне гэтая ілюзія. Антон Кузьміч ніяк не мог растлумачыць прычыны такога зрокавага падману.

Усё гэта — супынка, размова з шафёрам, зоркі, лес — адцягнула думкі ад Зосі. Праўда, ненадоўга. Хутка ён пачаў зноў думаць пра яе, але ўжо інакш. Прыгадаў, як зноў, другі раз за дзень, сутыкнуўся з Тамарай. Яна раптам запярэчыла супраць пераводу Зосі ў тую клініку, дзе пастаянна працаваў Яраш. Калі ён пайшоў, каб растлумачыць ёй, што мае сам аперыраваць хворую і таму зручней, каб яна была пад яго штодзённым наглядам, Тамара са здзекам спытала:

— Гэта тваё падпольнае каханне?

Антон не вытрываў і вылаяўся груба і злосна. Гаецкая спалохалася, адразу аформіла перавод.

Калі Яраш пазваніў у рэдакцыю Шыковічу, што мусіць затрымацца, той сказаў:

— Хрэн з табой. Сядзі каля сваіх хворых хоць тыдзень. А я млею ад духаты.

Ён доўга сядзеў каля сваёй хворай. Зося глядзела на яго і хораша ўсміхалася, шчасліва і збянтэжана.

— Дзе вы былі ўвесь гэты час?

- Апошнія тры гады тут, у нашым горадзе.

— І не ведалі пра мяне?

• Ведала. Бачыла колькі разоў.

Бачылі? І не маглі прыйсці?

— Я маленькі чалавек, Антон Кузьміч. Прыёмшчыца "Рцелі кравецкай на Выселках.

С ~ ~ Д^{біякое} мае значэнне, кім вы працавалі! Глупства! ^рамна падполыпчыцы дзяліць людзей на маленькіх і